

Paleolitske in mezolitske najdbe iz jame Špehovke pri Zgornjem Doliču

Mitja BRODAR

Izvleček

Izkopavanja v jami Špehovki pri Zgornjem Doliču je izvedel leta 1935–1937 S. Brodar. Objavil je dve krajši poročili, do monografske objave pa tudi po vojni ni prišlo. Avtor je po njegovih zapiskih najdišče lahko precej temeljito predstavil. Upošteval je tudi svoja sondiranja v globlje plasti (l. 1957 in 1990). Doslej je veljalo, da je v jami moustérien, aurignacien, gravettien in mezolitik. Natančen pregled lege vseh najdb je privedel do zaključka, da v jami moustériena ni, ampak se kulturna serija začne z aurignacienom. Obstaja pa možnost, da je v globljih plasteh pod vodnimi sedimenti še kakšna kulturna plast.

Paleolitska izkopavanja v jami Špehovki so bila izvedena že pred drugo svetovno vojno. O teh raziskovanjih je S. Brodar (1938 in 1939) poročal dvakrat. Kasneje je bila omenjena večkrat v drugih razpravah in pregledih. Obravnavana je tudi v Arheoloških najdiščih Slovenije (Osole 1975, 274), kjer so do navedenega leta te omembe tudi zbrane.

Kmalu po prvih objavah se je začela vojna, ki je ustavila vsako dejavnost. Po vojni se je položaj močno spremenil. Sloveniji je bila priključena Primorska, kjer je bilo treba poleg drugega razviti tudi znanstveno dejavnost. Kot klasični kraški svet z neštetimi jamami je bilo to območje za raziskovanje paleolitika sploh najbolj obetavni predel Slovenije. Že začetno raziskovanje v Betalovem spodmolu je bilo izjemno uspešno in delo v kasnejših desetletjih na krasu je pokazalo, da so bila pričakovanja utemeljena. Prav zato je ostala Špehovka ob strani in do monografske obdelave najdišča ni več prišlo, kar niti ni posebej motilo, glede na nove pomembne najdbe na krasu, in ker so bili najvažnejši podatki vendarle objavljeni. Čeprav samo delno objavljeni kulturni ostanki so bili dovolj jasni, da dvomov o pravilnosti določitve njihove kulturne pripadnosti nikoli ni bilo.

Obstajala je majhna nejasnost, ki celotne slike ni motila, vedno znova pa je vzbujala radovednost. S. Brodar (1938, 163) je pri opisu sedimentov napisal: *„Eine mächtige Ablagerung von fast gänzlich verwittertem Kalkschutt ... bildete die tiefste erreichte Schicht ... Sichere Kulturreste konnten bisher bis auf einen Quarzbohrer .. keine gefunden werden.“* Postavljalo se

Abstract

Excavations in the cave of Špehovka near Zgornji Dolič were carried out by S. Brodar in 1935–1937. He published two short reports, however, monograph publication did not take place after the War. The author has been able to fundamentally present the site on the basis of his writings. However, he also took into account his own trial trenching of the deeper layers (1957 and 1990). Up to now the cave has been considered to the Mousterian, Aurignacian, Gravettian and Mesolithic. Detailed examination of the position of all of the finds has led to the conclusion that there is no Mousterian in the cave, but that the cultural sequence begins with the Aurignacian. However, there remains the possibility that there may still be another cultural layers in the deeper layers below the alluvial sediments.

je vprašanje, ali je ta najgloblja plast kulturna in katera kultura bi to lahko bila. Odgovor na to vprašanje bi bil še toliko pomembnejši, ker je bila v Špehovki že ugotovljena kulturna serija, ki je v drugih postajah pri nas ni bilo: moustérien, aurignacien in mezolitik. Ko je nekdanji mlajši aurignacien postal samostojna kultura gravettien, je postala serija še popolnejša. Avtor je leta 1957 poskusil razjasniti še problem globljih plasti. Res je pod debelo plastjo naplavljenih ilovica zadel na gruščnato plast. Zaradi nevarne situacije raziskovanja tega grušča ni bilo mogoče izvesti. Avtor je leta 1990 ponovno, tokrat na precej večji površini, skušal priti do tega grušča. Toda v tej sondi so bile plasti drugačne. Iskanega grušča sonda ni zadela in zdelo se je, da bo staro vprašanje ostalo brez odgovora.

Cesta iz Velenja proti Slovenjgradcu gre malo pred Zgornjim Doličem skozi ozko skoraj kilometer dolgo sotesko, ki jo je zarezala reka Paka med hriba Tisnik in Pečovnik. Območje Tisnika in še ozek jezik za njim je iz triadnega apnenca in je pravi kraški svet. Le nekaj deset metrov pod vrhom je lepa Jama pod vrhom Tisnika, v kateri pa sondiranje ni dalo pričakovanih rezultatov (Brodar 1985b, 26). Približno v isti višini kakih 80 do 100 metrov nad dnom soteske sta jami Špehovka (n.v. 580 m) in Pilanca. Prav pri dnu tik nad Pako je vhod v največjo jamo Hudo luknjo, iz katere priteka potok Ponikva, ki ponikne za Tisnikom ob prehodu iz miocenskega področja na kraški svet. Razen navedenih je še cela vrsta manjših jam in lukenj.

Špehovka je nekdanji vodni rov. V glavnem je 3 do

Sl. 1: Špehovka. Vhod v jamo kmalu po začetku izkopavanja.

Abb. 1: Špehovka. Höhleneingang bald nach Beginn der Ausgrabungen.

4 metre široka, se pa ponekod tudi razširi. Dobrih 30 metrov od vhoda se na desno odpre skoro 10 metrov dolg stranski rov. Po nadaljnjih 30 metrih se jama razširi na desno, na levi strani pa je približno 6x8 metrov velika kamrica. Vse skupaj tvori lepo dvoraničo. Na njenih stenah so tudi najlepši obrusi jamskih medvedov. Od tod se jama nadaljuje še 15 metrov z ozkim le do 2 metra širokim rovom (sl. 2). Vhod v jamo je bil pred izkopavanji že skoro popolnoma zasut z aluvijalnim gruščem, ki polzi pred vhod z desne strani (sl. 1). V jamo se je dalo priti le ob levi steni močno sklonjeno in tudi v jami se ni dalo povsod hoditi pokončno.

Paleolitska izkopavanja v Špehovki je izvedel S. Brodar leta 1935, 1936 in 1937. O izkopavanjih so ohranjene tri beležnice z zapiski. V eni od njih gre zapisovanje od obeh strani, tako da imamo pravzaprav

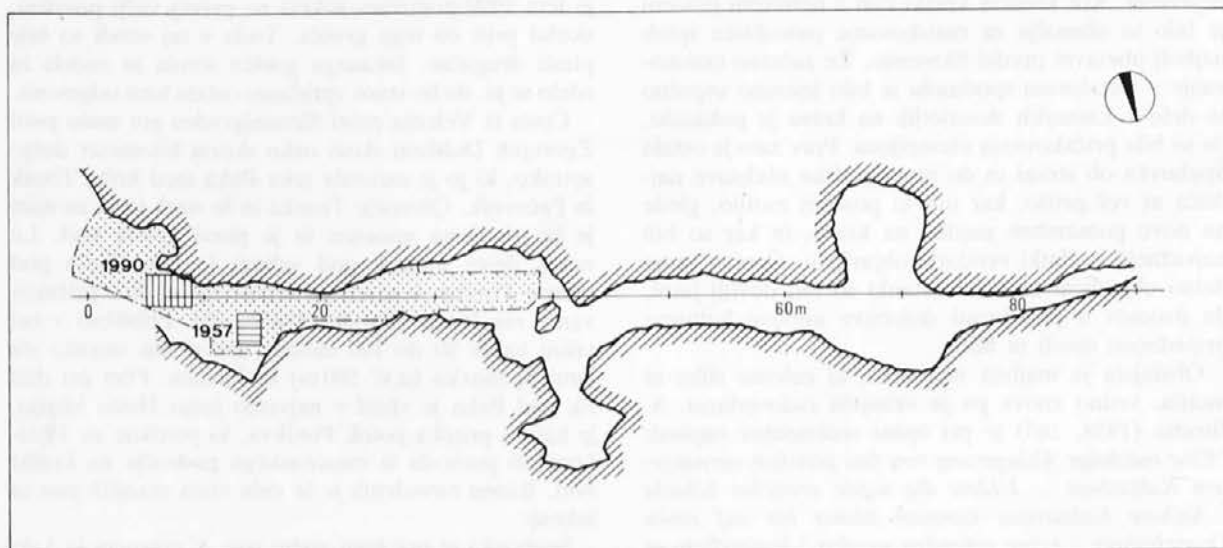
štiri zapisnike. Označili smo jih z rimskimi številkami I, II, III in IV. Oštevilčene so tudi strani zapisnikov. V navedbah v tekstu, n.pr. II/35 pomeni arabska številka stran tega zapisnika.

V zapisniku II/1 je omenjena neka raziskovalna akcija v Hudi luknji, ki jo je organiziral Maribor. Ob tej priliki je prof. Rojšek nabral v Špehovki več kosti jamskega medveda in še nekaj drugih kosti, ki jih je izročil mariborski gimnaziji. Dalje izvemo tudi, da se je za Špehovko že prej zanimal strojevodja Keršmanc, ki je S. Brodarju že med izkopavanji v Potočki zijalki pokazal nekaj slik iz nje. O dejavnosti dr. R. Vidmarja (l. 1934), takratnega banovinskega zdravnika v Velenju, navajamo citat iz zapisnika (II/1-3): "S poblížjim raziskovanjem je pričel dr. Vidmar. Izkopal je nekaj m² v zadnji kupoli pred prehodom v zadnji del jame. Izkopal je večje množine kosti jamskega medveda, med njimi več starih prelomov. Globina kopanja ni segla nad 1/2 metra. Kostni so bile deloma na površju. Največ jih je vsebovala plast, ki ima nekoliko temnejšo ilovico v globini 30–40 cm. Ogleдал sem si kosti in situacijo na licu mesta dvakrat. Podoba je bila sicer, da gre za paleolitsko postajo, vendar ni nobenega direktnega dokaza za to. Med kostmi sem sicer ugotovil koščeno trsko z izglaženim koncem in našlo se je tudi strgalo iz odlomka cevaste kosti, vendar je te znake kvečjemu smatrati za kašipot ne pa kot dokaz za paleolitsko postajo, še prav posebno pa ne zadostujejo za določitev kulturne stopnje."

Kljub temu, da postaja še ni bila ugotovljena, se je S. Brodar odločil za raziskovanje Špehovke. Toda gladko ni šlo. Ker ni bilo sredstev za tako akcijo, so morali kopanje začasno odložiti. Takrat je dr. Vidmar v Velenju ustanovil jamarsko društvo "Spelaeus" in je s prostovoljnimi delom članov društva napravil dostopen večji del Hude luknje, da bi z vstopnino obiskovalcev zbral sredstva za kopanje v Špehovki. Iz dopisovanja med dr. Vidmarjem in S. Brodarjem podrobnosti

Sl. 2: Špehovka. Tloris jame z vrisano odkopano površino in obema poznejšima sondama.

Abb. 2: Špehovka. Höhlengrundriß mit eingezeichnete ausgegrabener Oberfläche und den beiden späteren Sonden.

in rezultati teh prizadevanj niso razvidni. Dejstvo je, da so se izkopavanja v začetku septembra 1935 pričela. Natančnega datuma ni. Prvi datum je 10.9., ko je S. Brodar na telegram dr. Vidmarja, da so našli dve ognjišči, obiskal jamo in zabeležil najdbo in okoliščine. Od tega dne naprej so zabeleženi vsi delovni dnevi. Delali so skoraj izključno člani društva Spelaeus prostovoljno, in to ob nedeljah, ko so bili prosti. Najbolj zaslužen za opravljeno delo je železniški uradnik Franc Koželj iz Mislinje, ki je delal vseskozi in tudi večkrat meril, beležil in risal najdbe. Redno izkopavanje je bilo le ob koncu od 5. VII. do 7. VIII. 1937. Od kod so prišla sredstva za akcijo, ni ugotovljivo. V letu 1935 je bilo najmanj 13 delovnih dni, v letu 1936 jih je bilo 19 in leta 1937 še 51. Skupno je trajalo izkopavanje v Špehovki 83 delovnih dni.

V času ko je dr. Vidmar urejal Hudo luknjo, je bila Špehovka izmerjena in narisana njen tloris. Določena je bila tudi glavna os, na katero so se navezala izkopavanja. Pri tem je treba omeniti, da je S. Brodar spremenil sistem merjenja. V Potočki zijalki je meril lege točk po trikotnem sistemu (iz dveh znanih točk je izmeril tretjo) in globine je meril od površja. V Špehovki je prešel na pravokotni sistem. Jamo je razdelil na kvadratne metre, ki jih je določala razdalja na osi in mesto od osi levo ali desno (n.pr. med 37 in 36, drugi m² levo). Pri vsaki najdbi je v zapisniku narisana kvadrat, v katerem je označeno mesto najdbe in pripis navedenih podatkov. Zraven je navedena tudi globina najdbe, pri čemer je uvedel novost, da ni več meril od površja temveč od višine osi. Omeniti je še treba, da je sistem zajel prostor pred jamo in jamski rov do srednje dvorane. Iz neznanega razloga je postavil začetno točko v srednjo dvorano, medtem ko je bila zadnja točka (pri 40. metru) pred jamo. Izmerjena lega in globina pod osjo pomenita, da so dane za vsako izmerjeno točko tri koordinate. Na neroden način je bil tako uveden koordinatni sistem. Treba je bilo le dane podatke preoblikovati in jim dati koordinatno obliko. Nobene težave tudi ni povzročila obrnitev sistema. Začetna točka je prenesena pred vhod, t.j. na mesto prejšnje točke 40. Tako smo lahko podatke v celoti prilagodili današnjemu načinu merjenja. Vsi zapiski te transformacije so priloženi zapisnikom in so shranjeni v arhivu Instituta za arheologijo. V arhivu je tudi precej fotografskih posnetkov iz vhodnega dela jame. Žal pa manjka fotodokumentacija iz jamskega rova.

Izkopavanje se je začelo 6-7 metrov pred jamo (II/4). Kopali so rov proti jami, vendar ne po osi ali vzporedno z njo. Grušč prihaja pred jamo z desne strani (gledano v jamo) in tako je nasipni stožec popolnoma zaprl desni del vhoda. Najnižji je bil ob skalni steni, v katero preide leva stena jame. Rov so kopali nekako vzporedno s steno in je šel zelo poševno proti osi. Pri vходу se je zaradi nasipnega stožca nekoliko zožil in se za vhom razširil na tri metre. Globlje v jami, ko se steni približata, so kopali od stene do stene, v srednji dvorani pa spet samo tri metre širok rov. Izkopani prostor pred jamo so pozneje vsaj dvakrat še razširili. O tem ni natančnih podatkov. Zabeležene lege artefaktov v glavnem povedo, koliko prostora je bilo izkopanege (sl. 3). Za dober meter

proti desni steni so pozneje razširili izkop tudi med $x = +12,00$ in $x = +16,00$. Kopali so meter za metrom, tako da so pri vsakem metru posneli prečni profil. Z risanjem profilov so začeli pri $x = +7,00$, zadnji posneti profil pa je pri $x = +39,00$.

Število narisanih profilov je tako veliko, da zagotavlja dober pregled poteka plasti. Vendar je treba pripomniti, da so profili, ki so bili posneti pred rednim izkopavanjem, pomanjkljivi. Narisane so namreč le meje plasti, ni pa njihovega opisa. Ponekod ni jasno, ali gre samo za progo v profilu oziroma ali črta loči dve plasti. Ker plasti niso vodoravne in razmeroma precej spreminjajo debelino, to še dodatno otežuje pregled. Razen tega smo vsaj deloma še v območju vhoda, kjer plasti praviloma še niso dobro ločljive in pride lahko do napačnih odločitev pri njihovem omejevanju. Tudi v zapisniku je iz vhodnega dela jame razmeroma malo podatkov. Povsem drugače je v jamskem rovu. V profilih od $x = +22,00$ do $x = +39,00$ navedenih težav in pomanjkljivosti ni več. Predvsem pa je dobro, da je S. Brodar že pred vojno, torej kmalu po izkopavanjih, iz prečnih profilov naredil rekonstrukcijo dveh podolžnih profilov, in sicer enega po osi (pril. 1) in drugega po desnem (gledano v jamo) robu izkopa. Toda v obeh podolžnih profilih je narisal le meje plasti, ni pa plasti grafično predočil. Če se je v začetku zdelo, da bo to mogoče storiti na podlagi zapiskov, se je kmalu pokazalo, da bi bila slika preveč hipotetična.

Vrh nasipnega stožca je bil pri $x = +4,00$. Do $x = +6,00$ je strmo padel in odtod dalje so jamska tla ravna; če smo natančni, imajo tla majhen padeč do $x = +17,00$. Tukaj se tla izravnajo, nakar se začnejo počasi dvigati, tako da so pri zadnjem izkopanem

Sl. 3: Špehovka. Profil pri $x = +5,00$.

Abb. 3: Špehovka. Profil bei $x = +5,00$.

profilu le 5 cm višje kot za nasipnim stožcem. V nasprotju s površino so plasti veliko bolj razgibane. Sledijo večji in manjši vzponi in padci, toda ne v vseh plasteh enako. Brez upoštevanja teh podrobnosti lahko rečemo, da so plasti v prvem delu približno do $x = +20,00$ vodoravne in da se v drugem delu malo tanjšajo in malenkostno dvigajo.

S. Brodar (1938, 165) je plasti označil z rimskimi številkami in kot primer je objavil profil 16 metrov od vhoda:

- I 3-4 cm sigasta skorja na kateri leži nekaj kamnov
  - II 42 cm vlažna svetlorjava ilovica. Zgornja kulturna plast
  - III a 10 cm zgornja črna proga
  - b 20 cm vmesna plast
  - c 10 cm spodnja črna proga
  - IV 59 cm čista, do 20 cm globoko močno stlačena ilovica
  - V 21 cm toliko odkopano. Preperel apneni grušč z malo ilovice, zgoraj manganska proga.
- } Glavna kulturna plast

O plasteh najdemo v tekstu še nekaj pojasnil. Za mangansko progo v plasti V S. Brodar dodaja (163), da so na zgornji meji apneni kamni prevlečeni s tanjšo ali debelejšo plastjo manganovih in železovih oksidov in da so take proge tudi globlje v plasti. Izvemo še, da so tudi kosti jamskega medveda, ki jih je v plasti precej, črno obarvane. V jami leži na plasti V zelo čista ilovica. Na nekaterih mestih je jasno vidno, da je plastovita. Vsebuje le malo majhnih in popolnoma oglajenih kostnih drobcev. V zgornjem delu je ilovica rumenkaste barve in ta del je stisnjen, kakor bi bil razhoben. V njem je mogoče najti že posamezne večje kostne odlomke, številne koščke oglja in več artefaktov. Kulturna plast (III) je gruščnato ilovnata in povprečno 40 cm debela. Grušč je srednje debel do droben, primešana ilovica je temnorjave barve. Posebna značilnost plasti je, da so koščki in prah lesnega oglja temno do črno obarvali njen zgornji in spodnji del. Posebej ni navedeno, vendar iz zapisnikov vidimo, da so bile tudi v tej plasti pogostne kosti jamskega medveda. Našli so tudi kose od stene odpadlih medvedjih obrusov. Do pol metra debelo plast II, ki je proti sredini jame debelejša kakor v vhodnem delu, sestavlja svetlorjava, mokra ilovica, ki poleg grušča vsebuje tudi večje kamne in skale. V plasti je precej razbitih, deloma pa tudi celih kosti jamskega medveda. V njej sta bili tudi dve manjši kurišči. Krovna sigasta plast (I) se proti notranjosti tanjša in je v notranjem, popolnoma temnem delu jame sploh ni več. Za vodom je vsebovala jasno zaznavno ogljeno progo, v kateri sta bili obe harpuni. V zgoraj navedenem profilu manjka označba, da gre tudi pri sigi za kulturno plast. Manjka pa tudi omemba aluvialnega grušča, ker ga pač v notranjosti jame ni. Ta je na debelo odložen pred jamo, kjer seveda ni sige. Kakšen je prehod med njima in kje je, ni znano. Prav tako ni znano, koliko je bil aluvialni grušč pomešan oziroma pokrit s humusom.

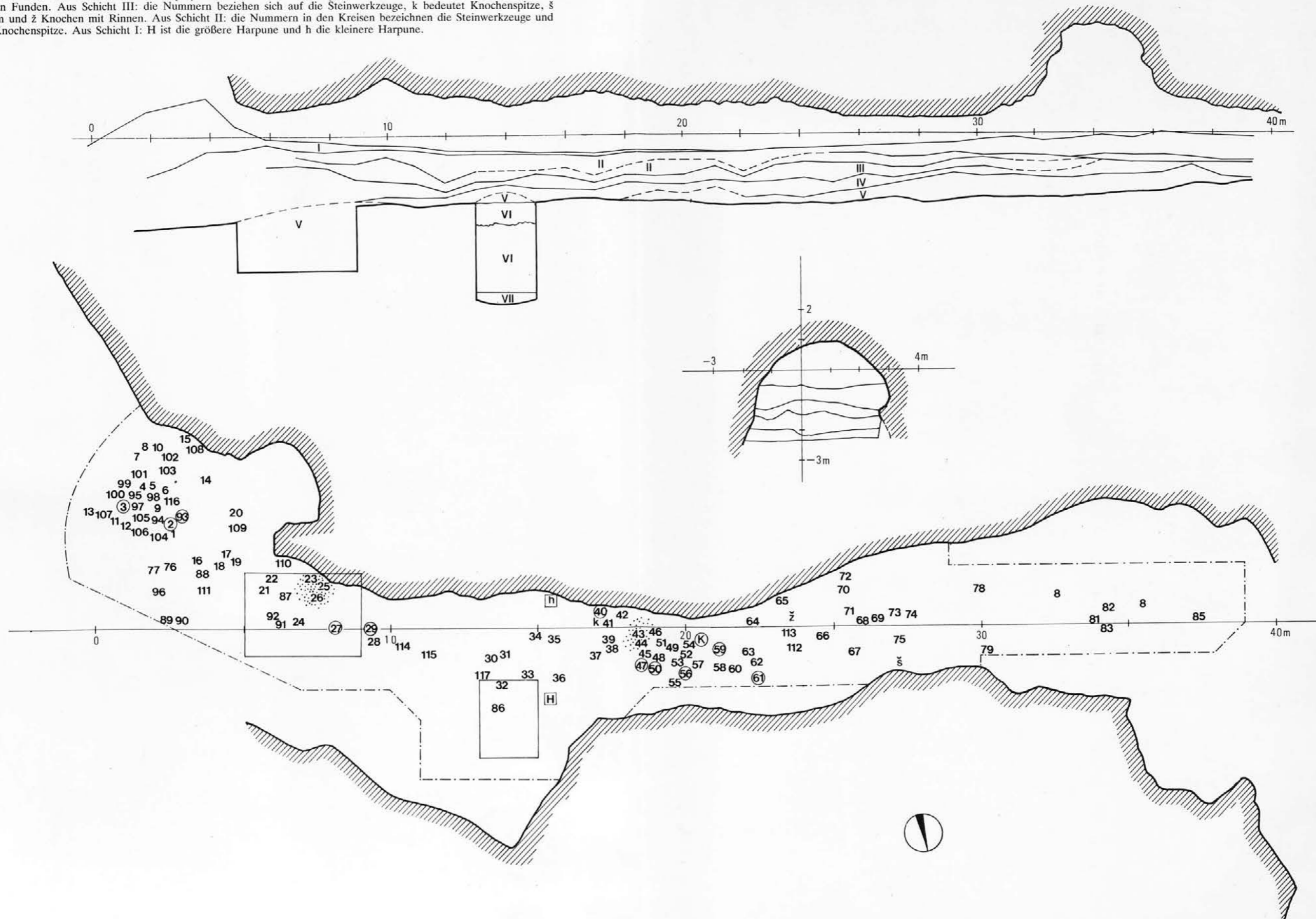
S. Brodar (1939, 57) je v sedimentih Špehovke videl naslednje faze razvoja: "Po svojem nastanku izrazito vodna jama je po sedimentaciji temeljne plasti postala

zopet vodno aktivna. Močen udor tekoče vode je zarezal vijugasto strugo v temeljno plast in odrinil precej materiala temeljne plasti do vhoda v jamo, kjer ga je odložil močno izglajenega v obliki do 4 m visokega stožca. Pri tem transportu so se močno ogladile tudi kosti jamskega medveda. Vendar so ostale rumenkastobe, znamenje, da se je dovršila manganizacija v temeljni plasti šele kasneje. Ko je vodna aktivnost ponehala, je voda odložila po vsej dolžini jame do izhoda skoro čisto ilovico. Verjetno je, da je tvorila naposled le še stoječe luže. Ker ni bilo več novega vodnega udara, se je končno popolnoma posušila. In dalje "...se je pojavil takoj, ko se je jama izsušila, diluvialni človek in istočasno se je začelo spet močno preperevanje jamskih sten in stroga." V naslednjem odstavku beremo: "...v apnenem grušču, ki se je nagrmadil sčasoma nad 1 m visoko." Podrobnejši opis dogajanja pri nastajanju plasti III in II (z njeno prekinitvijo, ki jo je med izkopavanjem ves čas opazoval) je najbrž nameraval obravnavati pri končni objavi. Kronologije se dotakne le mimogrede. Ugotovi le: "...upravičeno smatramo, da pripadajo vse .. kulturne sledove vsebujoče plasti zadnji würmski poledenitvi. Brez dvoma do njenega viška verjetno tudi še preko tega." Stavek: "Danes ni še mogoče povsem zanesljivo odrediti, ali je bila jamska vodna aktivnost odsev določene faze zadnje medledene dobe ali le interstadialnega značaja" je odraz tedanjega stanja, ko interstadiali še niso bili dovolj uveljavljeni in se je celo za Potočko zijalko postavljalo vprašanje, ali kulturne plasti le ne pripadajo interglacialu. Plast trdne sige ali apnene moke, ki leži na diluvialnih plasteh in se je deloma vlezla tudi v zgornji del diluvialnih plasti, v kateri sta bili obe harpuni, je prisodil le okvirno aluviju, kar sledi posredno iz stavka: "V tej dobi .. je začel aluvialni grušč .. polagoma zasipavati vhod v jamo".

Omeniti je treba še dve poznejši sondi avtorja članka (IV/68sl). Na najširšem mestu vhodnega dela jame so bile še ohranjene plasti do prvotne površine. Med $x = +12,00$ in $x = +16,00$ smo jih meter široko odkopali, da bi povečali prostor in obenem morda kaj našli. Razen nekaj kosti jamskega medveda drugih najdb ni bilo. Ko smo se pri odkopu bližali izkopanemu nivoju, ki ga je opravil S. Brodar, smo že zadeli na naplavljeno ilovico, ki je vsebovala precej večinoma majhnih okroglih kremenovih prodničkov, redke kose grušča in posamezne odlomke kosti. Na razširjenem in očiščenem prostoru smo zakoličili sondo 2.00 x 2.80 in pričeli kopati od nivoja $z = -2,50$, ki ga je zapustil S. Brodar, v globino. Že pri prvem izkopu smo bili v naplavljeni ilovici. To se je ujemalo z objavljenim profilom in ni vzbudilo nobenega presenečenja. Približno 60 cm globoko ($z = -3,10$) se je pokazala nekaj centimetrov debela črna proga železovih in manganovih oksidov. Proga je bila vodoravna in lepo vidna v vseh štirih profilih. Pod njo se je nadaljevala enaka ilovica kakor zgoraj. Šele 3 metre globoko ($z = -5,20$) je prišlo do spremembe. Pod krampom so se začeli kazati kosi grušča in pokazala se je nova plast. Ko je bila sonda očiščena vseh ostankov ilovice, se je v vseh štirih profilih lepo videla ostrta meja med gruščem in ilovico. Površina gruščnate plasti je vodoravna in ilovica je legla nanjo, ne da bi prišlo do mešanja. Grušč, ki se

Pril. 1: Špehovka. Zgoraj je podolžni profil kakor ga je rekonstruiral S. Brodar, dopolnjen s poznejšima sondama. Profil sonde iz leta 1957 je v ta profil projiciran. V sredi je prečni profil pri x = +24,00. Spodaj je tloris z vrisanimi najdbami. Iz plasti III: številke so kameni artefakti, k je koščena konica, š je koščeno šilce in ž je kost z žlebovi. Iz plasti II: številke v krožcih so kameni artefakti in K je velika koščena konica. Iz plasti I: H je večja harpuna in h je manjša harpuna.

Beil. 1: Špehovka. Oben: das Längsprofil, wie es S. Brodar rekonstruiert hat, ergänzt mit späteren Grabungen. Das Profil der Grabung aus dem Jahr 1957 ist in dieses Profil projiziert worden. Mitte: Querprofil bei x = +24,00. Unten: Grundriß mit eingezeichneten Funden. Aus Schicht III: die Nummern beziehen sich auf die Steinwerkzeuge, k bedeutet Knochenspitze, š Knochenpfriem und ž Knochen mit Rinnen. Aus Schicht II: die Nummern in den Kreisen bezeichnen die Steinwerkzeuge und K die große Knochenspitze. Aus Schicht I: H ist die größere Harpune und h die kleinere Harpune.

je pokazal, je precej debel in razmeroma enotne velikosti. Je čist in skoraj brez ilovice. Kamni so močno površinsko prepereli in zaradi tega robovi niso več ostri. Izrazit je kontrast med temnorjavo ilovico in svetlorjavim do rumenkastim gruščem. Ko se je v profilih videlo približno ped grušča (v sredini smo bili nekoliko globlje), je prišlo do nepričakovanega pojava. Pri enem od udarcev s krampom, je grušč nenanodma "oživel". Takorekoč iztekel je iz profila (izpod ilovice) in neposredno za tem še iz drugih profilov. V nekaj sekundah je nastala izredno nevarna situacija. V tri metre globoki sondi je bila vsa plast ilovice dobesedno v zraku in do zrušitve bi lahko prišlo v hipu. Delavec, ki je bil na dnu sonde, je moral takoj zapustiti jamo. Profil je bil k sreči izmerjen že prejšnji dan. Dodati je bilo treba le še globino meje ilovice in grušča ter celotno globino. S tem je bilo izkopavanje zaključeno.

Na drugo sondiranje je bilo treba čakati do leta 1990, ko ga je bilo mogoče izpeljati. Pobudo so dali sodelavci muzeja v Velenju. Akcija je bila izpeljana deloma s prostovoljci, kolikor je bilo stroškov, jih je pokrila muzej in mu gre za to lepa zahvala. Sonda je blizu prejšnje in pričakovali smo enake razmere, torej debelo plast naplavljen ilovice in pod njo grušč, ki smo ga želeli preiskovati. Zaradi "tekočega" grušča je bilo treba izkopati večjo površino, da bi mogli pustiti ob profilih varovalno polico. Sonda takoj za kapom (sl. 2) je bila 3.00x4.00 metre velika. Iz poročila muzeju povzemamo: "Zgoraj je kak meter premetanega materiala od prej, ki se deloma meša z nasipnim stožcem. Sledi plast grušča s suho pusto ilovico rdečerrjave barve. Grušč je precej debel in vmes so tudi večji kamni in manjše skale, toda velikih skal, ki bi povzročale težave, ni. Brez kakšnih vidnih sprememb gre ta plast do dna izkopa. Da pa naplavljen ilovica v plasti vendarle nastopa, smo lahko ugotovili s prsti. Avtohtona ilovica se pod pritiskom prstov drobtinči, medtem ko je naplavljen ilovica plastična. Obe ilovici sta enake barve in sta medseboj pomešani." Pri takem stanju ni dvomiti, da gre za mešano plast. Voda je torej erodirala avtohton jamski sediment (grušč z ilovico) in ga pomešala s prinešeno ilovico. Kostji jamskega medveda je bilo v plasti precej in vse so bile temno obarvane. Razočaranje je bilo veliko, ker na pričakovane plasti nismo zadeli, pač pa kopali v novo, drugačno plast. V globini z = -4.50 smo s kopanjem prenehali in do "tekočega" grušča, ki smo ga želeli preiskovati, sploh nismo prišli.

Cilja, ki je bil postavljen, niti prva niti druga sonda ni dosegla, toda prinesli sta nekaj novih stratigrafskih podatkov, ki jih je treba upoštevati. Ko smo leta 1957 zadeli pod ilovico na grušč, smo mislili, da gre pri ilovici za plast IV in pri grušču za temeljno plast V, kar se je ujemale z ugotovitvijo S. Brodarja. Po tem rezultatu ni bilo razloga za kakršnokoli novo in drugačno razlago profila. Grušč je ostal temeljna plast, čeprav je presenečala njegova globina oziroma debelina naplavljen ilovice. Tako je ostalo do leta 1990. Toda drugo sondiranje, ko na čisto ilovico sploh nismo zadeli, ampak smo kopali ves čas v temnorjavo gruščnato ilovnatno plast, je pokazalo, da smo se motili.

Plast, ki smo jo kopali v letu 1990, je popolnoma drugačna od grušča na dnu sonde iz leta 1957. Razen

tega je v sondah, ki sta le 4 metre oddaljeni druga od druge, popolnoma različna stratigrafija. V eni sondi je debela plast naplavljen ilovice, v drugi pa ilovice sploh ni. Zato smo se odločili za natančen pregled vseh arhivskih podatkov v zapisnikih in na profilih, da bi morda le razrešili nejasnost pri identifikaciji plasti. Vsi podatki o temeljni plasti V se ujemajo z opazovanji plasti, ki smo jo kopali v sondi leta 1990. Lahko trdimo, da gre nedvomno za isto plast. Trditev potrjuje podolžni profil, kakor ga je rekonstruiral S. Brodar. V profilu (pril. 1) se vidi, da je izkopavanje v jamskem rovu, kjer se zgornje plasti stanjšajo, zajelo to plast na dolžini več kot 20 metrov. Ležala je pod čisto ilovico in je bila izkopana približno pol metra, ponekod pa tudi do tričetrt metra globoko. V vhodnem delu jame razmere niso tako jasne. Plast V je bila zadeta le med $x = +7,00$ do $x = +10,00$ in $x = +13,00$ do $x = +15,00$, kar pomeni, da je površina te plasti spredaj bolj valovita kot v notranjosti. V profilu se tudi vidi, da sta bili locirani obe sondi ravno na mestih, kjer je bila že prej zadeta plast V, pri čemer je bila na mestu sonde 1957 vsa plast V odstranjena, saj smo takoj zadeli na ilovico, pri sondi 1990 pa se je plast V nadaljevala do dna izkopa. To pomeni, da ne nastopa le ena plast naplavljen ilovice, ampak da gre za dve plasti naplavljen ilovice. Plast IV leži na plasti V, tista, ki smo jo kopali v sondi leta 1957 pa leži pod njo. Spodnja plast naplavljen ilovice (dali smo ji številko VI) od sonde 1957 do sonde 1990 močno pade, ali pa je pred vhom sploh odnešena. Namesto nje imamo pri vhomu in pred njim na debelo odloženo plast V. Spomnimo na opazko S. Brodarja (1939, 57): "Močan udor tekoče vode je .. odrinil precej materiala temeljne plasti do vhoda v jamo .. v obliki do 4 m visokega stožca." Kako je prišel do podatka o 4 metre visokem stožcu ne moremo ugotoviti, saj v zapisnikih ni nobene omembe o tako globokem kopanju. Sicer smo rekli, da potek plasti in njena razmejitev pred vhomom ni jasna, toda ugotovljene globine in mesta najdb nasprotujejo obstoju stožca, ki bi ga tvorila plast V. Tudi če bi šlo pri številki 4 za tiskovno napako (ki je pa S. Brodar nikoli ni omenil), bi bilo nasprotje le omiljeno, ne pa odstranjeno. Dejstvo je, da profil sonde iz leta 1990 vsaj glede debeline plasti V pri vhomu potrjuje njegovo opazko. Plast čistega grušča, ki leži pod naplavljen ilovico VI, smo označili s številko VII.

Po doslej povedanem je treba razvojne faze S. Brodarja dopolniti, saj poznamo zdaj namesto pet sedem plasti. Najgloblja plast je svetlorjav, skoraj čist, precej preperel grušč VII, ki je avtohton jamski sediment. Izognili smo se izrazu "temeljna plast", saj po desetletjih raziskovanja vemo, da so tudi v Sloveniji jame z zelo debelimi plastmi in je prav mogoče, da so pod tem gruščem še druge plasti. Odprto ostane tudi vprašanje, ali je v tem grušču oziroma morebitnih globljih plasteh tudi kaj kulturnih ostankov. Tej avtohtoni sedimentaciji sledi vdor vode, ki je prinesla plast ilovice VI. Kako je potekalo odlaganje ilovice, ki je v sondi 1957 debela 3 metre, ni jasno. Zgornja meja grušča kaže, da je bil grušč odložen popolnoma vodoravno in prvi udor vode je moral biti počasen, nenasičen, ker ravne površine ni razril. Tudi ilovica kaže na

mirno vodo. Poplava bi se morala mnogokrat ponoviti, da bi nastala tako debela plast. Ni pa jasno, kako so prišli v plast številni, skoraj popolnoma okrogli, približno 1 cm veliki kremenovi prodnički, ki jih počasi tekoča voda, ki odlaga ilovico, ne more prinesti. Skoraj 1 meter pod površino ilovice vidimo v profilu temno proggo. Morda je bilo takrat odlaganje ilovice prekinjeno in je progga nastala na površini, ali pa gre za diagenetsko izločanje železovih in manganovih oksidov. Ko je bila ilovica, kakorkoli že, odložena, je moralo priti do vdora večje količine vode, ki je imela veliko erozivno silo. Kako je v jami ne vemo, toda v vhodnem delu je večino prej naplavljenega ilovice odnesla, saj v sondi 1990 niti v globini $z = -4,50$ še nismo prišli do nje. Iz podolžnega profila je očitno, da leži temeljna plast (V) S. Brodarja na ilovici (VI). V jami je moralo torej nastopiti spet suho obdobje, da se je plast V lahko odlagala. Po njenem nastanku je močan vdor vode, po pretpostavki S. Brodarja, velik del le-te odrinil ali prenesel pred vhod in pri tem obrusil kamne in kosti. Iz nekaterih opazovanj lahko sklepamo tudi drugače. Pred nekaj leti so v Hudi luknji velenjski jamarji nekoliko za vhodom preplezali navpično steno in odkrili novo višje jamsko nadstropje. Velik in nekaj sto metrov dolg rov so imenovali Medvedji rov, ker je kar na površini ležalo veliko kosti jamskega medveda. O sondiranju v tem rovu smo poročali (Brodar 1985b, 30) z vidika iskanja morebitnih kulturnih ostankov. V zvezi z dogajanjem v Špehovki še dodajmo, da smo takrat dobili vtis, da je vse kosti v Medvedjem rovu prinesla voda iz drugih delov jame. Mišljen je vhodni del, ki mora biti nekje v območju, kjer voda še danes ponika. Zato smo tudi opozorili, da bi bilo vredno pri tem vходу, če bi ga kdaj našli, poskusno izkopavati. Da voda pleistocenske sedimente res kdaj predere in jih odnese drugam lepo vidimo v Bezgečevi jami v dolini Pirešice. Ob hipotezi S. Brodarja, da je plast V nastala v jami in da je bila samo deloma preložena, je torej možno domnevati tudi, da je bila plast V v jamo prinesena iz ponornega predela jamskega sistema, ki mu Špehovka pripada. Razlika med obema razlagama je v tem, da prva zahteva v jami daljše suho časovno obdobje za tvorbo plasti V, medtem ko po drugi razlagi takega suhega obdobja ni, saj se erozija plasti VI in nanos plasti V lahko zgodi na hitro ali celo pri eni poplavi.

Za plasti od IV do I nismo v sondah dobili nobenih novih podatkov in ostanejo v veljavi opazovanja S. Brodarja. Samo podatke o plasti II, ki jo v svojih poročilih omenja in pri kateri našteje le kulturne ostanke, ki jih je vsebovala, je treba dopolniti. Njegova oznaka: "...ein hellbrauner, nasser, meist steiniger, auch grössere Kalksteine enthaltender Lehm..., der viele gebrochene, teils auch ganze Höhlenbärenknochen enthielt" (Brodar 1939, 164) dobro povzema vse, kar je o značilnostih plasti zabeleženo v zapisnikih. Ne pove pa tega, da je skoraj po vsej dolžini približno sredi plasti opazoval in zabeležil temnejšo proggo. Vrisana je v profilih od $x = +7,00$ do $x = +13,00$, spet v profilih $x = +17,00$ in $x = +18,00$ ter od $x = +25,00$ do konca izkopavanja pri $x = +39,00$. S to proggo je plast II pravzaprav razdeljena na dve plasti. Toda večkrat najdemo izrecno opozorilo, da je plast pod

proggo in nad njo enaka. V podolžnem profilu je proggo na mestih, kjer ni bila v profilih ugotovljena, narisan črtkano. To najbrž izraža njegovo prepričanje, da je progga povsod bila, le da je ponekod ni mogel videti. V profilu $x = +25,00$ se prvič pojavi opazka, da je progga rdečkasta. Enaka opazka se nato pojavlja pri vseh profilih do profila $x = +33,00$, kjer nastopi namesto rdečkasto obarvane proge plast rdeče ilovice. Slednja, ki tudi vsebuje kosti jamskega medveda, se potem kot približno 15 cm debela plast nadaljuje do zadnjega posnetega profila.

Na istem mestu, kjer se pojavi rdeča ilovica kot plast, je še ena sprememba. Kulturna plast III se kot plast izklini, vendar bi ji lahko pripadale posamezne najdbe, ki so bile v pod njo ležeči ilovici. Zdi se, kot bi bila rdeča ilovica nadaljevanje kulturne plasti, vendar je premalo podatkov, da bi si lahko dobro predstavljali, kaj se je tukaj dogajalo. Če povežemo dejstva, da postane progga rdečkasta že precej daleč od plasti rdeče ilovice in da je plast pod proggo in nad njo enaka, je verjetno, da progga predstavlja hodno površino. To je pomembno zato, da ne bi proge neupravičeno razlagali s klimatsko spremembo. Po povedanem je zelo verjetno, da je plast II nastala v nespremenjenih klimatskih pogojih in sta le vmesna občasna naselitev in hoja povzročili temno oziroma rdečkasto obarvanje.

Vrhnja sigasta plast je nastala v vhodnem delu in je od $x = +19,00$ naprej ni več, kar tudi kaže, kakor rdeča ilovica, da so pogoji sedimentacije v notranjosti drugačni. Podobno kot v plasti II, je bila tudi v sigasti plasti I ugotovljena temna progga. V njej so bili drobci oglja in obe harpuni. Ni dvoma, da je tudi ta temna progga samo posledica človekovega najbrž kratkotrajnega obiska.

Kakor smo že rekli, se je S. Brodar kronološke uvrstitve plasti dotaknil le mimogrede. Čeprav gre le za kratka poročila, v katerih za daljša razpravljanja ni prostora, je močnejši razlog v tem, da mu plasti tega niso omogočale. Celo po dodatnih izkopavanjih, ko smo našli še dve novi plasti, moramo ugotoviti, da stratigrafija ne daje nobenih kronoloških argumentov. Če ne bi bilo kulturnih ostankov, bi morali ostati pri formulacijah S. Brodarja. Splošno poznavanje paleolitskih kultur je vendar toliko napredovalo, da dileme interglacial ali interstadial ne more več biti. Ne more biti več dvoma, da spada kulturna plast III v interstadial Potočke zijalke. Za plasti pod njo je gotovo le to, da so starejše, v kateri fazi pa so nastale, ostane neznan. Za plasti z gravettienom v naših postajah splošno velja, da njihova pozicija v razdobju od interstadiala Potočke zijalke do konca poledenitve ni zanesljivo določljiva. Ker v večini postaj ni več jamskega medveda, v Špehovki pa nastopa celo nad gravettienkim nivojem v zgornjem delu plasti II do njene zgornje meje, gre gotovo za neko starejšo fazo. Mnenju, da je morda jamski medved v posameznih področjih izumrl pozneje, nasprotuje dejstvo, da v Špehovki ni sledu o severnem jelenu, ki je sicer močno značilen za druga gravettienška najdišča. Drugi favnistični ostanki so nevtralni. Kakor v večini postaj, je volk tudi v Špehovki dobro zastopan. Tudi ostanki alpskega svizca so številni. Omeniti je še treba nedoločeno ribje vretence iz plasti III, ki tudi ničesar ne prispeva k

rešitvi kronološke zagate. Kostni ostanki niso ohranjeni (razen nekaj koščic in protolitskih primerkov), zato domnevamo, da so bili shranjeni skupaj s kostmi iz Potočke zijalke in z njimi uničeni pri bombnem zadetku.

Za kameno orodje so prebivalci Špehovke uporabljali razne vrste kremenca. Med kvalitetno surovino prevladujejo fino zrnati zeleni tufi. Nastopa še pravi kreslinnik, čokoladnorjavi jaspis, roženci in posamezno še drugi različki. Velik del kamenega gradiva je iz raznih, tudi zelo debelo zrnatih kvarcitov. Če upoštevamo le registrirane predmete, je kvarcitov nekaj nad polovico. Če upoštevamo vse predmete, ki so v zbirki, je kvarcitov približno tri četrtine. Če pa upoštevamo, da mnogo neregistriranih predmetov sploh ni v zbirki, je odstotek kvarcitov še mnogo večji. Situacija je ista kot v Drachenhöhle pri Mixnitzu, le da je v Špehovki dobrega materiala mnogo več. Pri kvarcitih je dostikrat zelo težko ločiti odbitek in razbitino. Razen tega gre v večini primerov res le za kose, ki jih lahko označimo samo kot razbitine, saj neke hotene oblike ne kažejo. Pri večjih kosih morda lahko domnevamo, da gre za prineseno surovino, ki naj bi jo šele uporabili. Tudi delovanje vode v jami je prineslo veliko število prodnikov (predvsem majhnih) pa tudi druge kose kremenca in nekatere druge kamnine. Vse to posamično registrirati gotovo ni imelo smisla. To pa pomeni, da je bilo treba narediti izbor, kaj je treba v zapisniku posebej zabeležiti. Precej opazk je namenjenih najdenim kvarcitom (včasih je navedeno tudi število), kar pomeni, da je bilo najdb precej več, kot pa je zabeleženih. Možno je, da je bil izločen tudi kakšen odbitek ali celo artefakt, vendar lahko računamo, da je to komaj verjetno. Treba je še povedati, da jih od tistih, ki so zabeleženi v zapisnikih, nekaj manjka. Če torej natančnega števila kamenih najdb ni mogoče ugotoviti, je pa gotovo, da v sledečem pregledu večje napake ni.

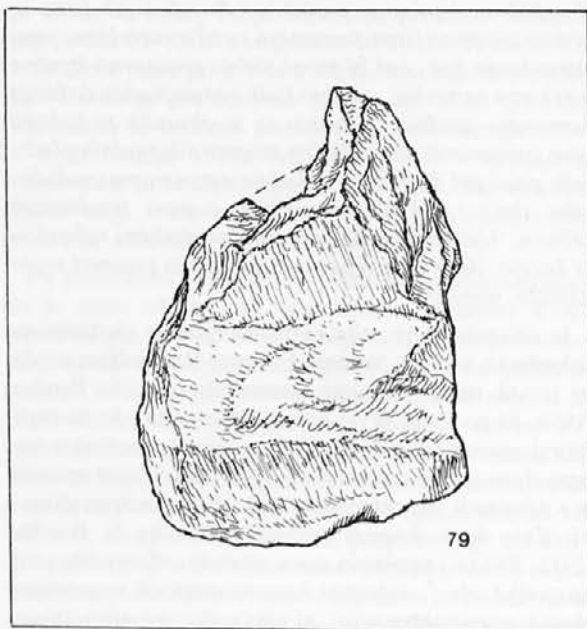
Registriranih kamenih najdb je 117; od tega jih je v zbirki 92, manjka pa jih 25. Razen tega je v zbirki še 109 predmetov, predvsem kvarcitov, za katere, ker niso registrirani, ni podatkov o mestu najdbe. K sreči med njimi ni tipološko pomembnih artefaktov. Med njimi je le nekaj nedvomnih odbitkov. Skupno število kamenih najdb je torej 226. V zbirki pa je 201 predmet. Koščenih predmetov je skupno 6 in so vsi v zbirki.

Manjkajoči artefakti (25) so bili izgubljeni že pred vojno. Škoda pa ni tako velika, kot se v prvem hipu zdi. Vsaka najdba, ki je v zapisniku zabeležena, je tudi narisana. Pri pregledu risb tistih artefaktov, ki so ohranjeni, se vidi, da so risbe večinoma prav dobre. Na podlagi risb izgubljenih kosov lahko dobro presojamo, za kakšen predmet gre. Med izgubljenimi so le trije dobro izdelani artefakti (št. 93, 95 in 110), vsi drugi so le odbitki ali razbitine brez tipološke vrednosti. Omenjeni trije so narisani tako dobro, da jih je D. Lunder Knif (ki je vse artefakte narisala) lahko kar prerisala. Morda bi pregled originalov pokazal kakšno majhno razliko, toda kaj bistvenega gotovo ne.

Kot najstarejšo in edino najdbo iz "temeljne" plasti V je S. Brodar (1938, 163) navedel kvarcitni sveder. Doslej nismo vedeli za kateri predmet v zbirki gre, niti tega ali sploh je v zbirki. Naj spomnimo, da plast V leži pod plastjo naplavljenih ilovica IV, zato najdba

ne more imeti zveze s kulturno plastjo III. Kakor smo že navedli, je podatek o svedru sprožil vnovično raziskovanje v Špehovki, kar je končno privedlo do spoznanja, da so dani vsi pogoji za objavo celotnega gradiva. Sicer zamuden proces identifikacije najdb je v celoti uspel, saj noben artefakt ni ostal nedoločen. Na podlagi risbe v zapisniku (IV/42) smo našli med sicer številnimi kvarciti tudi ta "sveder" (sl. 4). Ob risbi je napisano: "Na črti 10,90 m desno od osi je bil najden kvarcit na dnu čiste rumene ilovice, kjer se prične manganova plast in pripada gotovo že tej. Pripada torej kulturi, ki je bila v jami preden se je usedla ilovica." Besedi "na dnu" sta v originalu podčrtani. O legi predmeta torej ne more biti dvoma. Drugače je z njegovo uvrstitvijo med artefakte. Na prvi pogled res vzbuja vtis grobega svedra. Pri natančnejšem pregledu (kar ob najdbi, ko je bil kamen še blaten, najbrž ni bilo opazno) vidimo, da zajeda levo pod konico ni paleolitska. Nastala je pri izkopavanju pri udarcu krampa po robu ventralne ploskve in dobro je viden negativ luske, ki je pri tem odletela. Če si predstavljamo prvotno stanje (na risbi označeno), se vtis svedra precej zabriše. Na zaobljeni konici tudi ni videti nobene obdelave. Robovi so zaobljeni, kar velja tudi za vse druge robove. Kadar gre v resnici za odbijanje, so robovi tudi na kvarcitih mnogo ostrejši. Ker vemo, kako veliko vlogo je imela voda pri nastajanju plasti V, in ker smo tudi v sondi 1990 našli prinesene kamne, moramo zavreči mnenje, da gre za artefakt. Kot je razvidno iz podolžnega profila, je bila "temeljna plast" na nekaj mestih zadeta že v vhodnem delu, v precej velikem obsegu pa izkopana v srednjem delu jame. Vprašanje ali gre za kulturno plast in ali ima poleg edinega svedra še več kulturnih ostankov, ni več aktualno. Izkopana je v tolikšni meri, da se vidi, da kulturnih ostankov ne vsebuje. Plast V ni kulturna plast.

Sl. 4: Špehovka. Domnevni sveder iz plasti V. M. = 1:1.
Abb. 4: Špehovka. Vermeintlicher Bohrer aus Schicht V.

Od kulturnih najdb iz plasti nad vodnimi usedlinami je objavil S. Brodar (1938, Taf. 9,10) 14 kamenih in 4 koščene predmete. To delo je napisal neposredno po zadnjem izkopavanju v Špehovki in po izboru objavljenih predmetov se vidi, da je šlo do neke mere za improvizacijo. Ne da bi se spuščali v podrobnosti, moramo omeniti, da manjkajo nožički s topim hrbtom in da bi na mestu bistveno manj pomembnega silca lahko bila aurignacijska koščena konica.

V prvem nemškem poročilu je S. Brodar (1938, 164) napisal: " .. *Quarzindustrie, welche vorwiegend in der unteren schwarzen Zone häufig war, doch auch in der Zwischenschicht und in der oberen schwarzen Zone nicht fehlte.*" Na tej osnovi je doslej veljalo, da sta bili obe kulturi moustérien in aurignacien v isti plasti, da pa je bil moustérien pretežno v spodnjem delu plasti oziroma v spodnji črni coni. Ob tem je treba opozoriti, da S. Brodar govori o "Quarzindustrie" in ne o moustérienu. Enačenje poimenovanj izhaja iz tedaj aktualne Drachenhöhle pri Mixnitzu. V tej jami so zelo prevladovali kvarcitne najdbe, ki so veljale za moustérienske.

Pri presoji kulturnih ostankov v slovenskem poročilu S. Brodar pravi (Brodar 1939, 57 s): "Kakor se je pokazala v stratigrafskih odnosih popolna vzporednost s paleolitsko postajo Mornovo zijalko, tako je prišla jasno do izraza tudi v kulturnih ostankih, in sicer ne samo v istem načinu obdelovanja kamena, temveč tudi v izbiri materiala.... Čeprav vzbujajo kameni artefakti v spodnjih plasteh precej musteroideen vtis, nas dovede vendar točnejši študij njihovih oblik do spoznanja, da imamo opravka s primitivno aurignacijsko kulturo, ki se izraža predvsem v uporabi navadnega kremenca in roženca. Izredno velik artefakt, t. zv. gigantolit, je bil v naših postajah tu prvič ugotovljen in kaže jasno na zvezo z moravskim kvarcitnim aurignacienom (Otaslavice in Ondratice), ki ga spremljajo gigantoliti. Lep kamen nož iz kresilnika, brezdvomno tujega izvora, ter še nekaj drugih artefaktov pa priča, da je aurignacien vendarle že dosegel neko višjo stopnjo svojega razvoja. V veliki meri pa se je posluževal človek kljub temu še vedno preprostejšega kamenega orodja navidezno musteroidenega tipa, kar bi mogli delno pripisovati izredno lovskega opravila, a delno tudi pomanjkanju dobrega kamenega gradiva. V bistvu se je ohranila ta kultura brez izprememb do zaključne stopnje diluvijalnih plasti. Šele prav pri koncu se pokažejo razmeroma maloštevilni tipi – mikrolitski nožički s topo retuširanim hrbtom, koščeno bodalo z ostrimi stranskimi robovi –, ki kažejo, da je aurignacien že dosegel in presegel svojo najvišjo stopnjo."

Iz citiranih stavkov je razvidno tedanje gledanje na paleolitske kulture Srednje Evrope. Razumljivo je, da se je od tedaj marsikaj spremenilo. Ko S. Brodar (1950, 8) po vojni prvič omenja Špehovko, še zastopa zgoraj navedeno stališče. Toda pojem kvarcitnega aurignaciena (praaurignaciena) so kmalu po vojni opustili in z njim tudi gigantolite kot eno od njegovih značilnosti. Zato že v drugem podobnem članku S. Brodar (1955, 230 ss.) upošteva novo situacijo. Ker je že prej ugotavljal, da " ..vzbujajo kameni artefakti v spodnjih plasteh musteroideen vtis", ni bilo težko uvrstiti kulturo

po novem v moustérien v širokem smislu. Med odbitki je vedno dovolj oblik, ki brez daljnega lahko pripadajo moustérienskemu kompleksu. Skupaj z lepimi artefakti je bil obstoj moustérienske kulture trden tudi potem, ko so kvarciti, ki so bili v začetku glavni dokaz, odpadli. Pozneje se je uveljavilo mnenje, da širša oznaka le ni potrebna in da je najustreznejša uvrstitev v končni moustérien (Osole 1964-65, 11 in Brodar 1965, 414). Pri tem je tudi ostalo.

V citiranih stavkih je vsebovana tudi primerjava, ki jo je S. Brodar mimogrede naredil med Špehovko in Mornovo zijalko. Iz objavljenih profilov res sledi, da je stratigrafija takorekoč enaka. Pri primerjavi kulturnih ostankov se je omejil na obdelovanje in izbiro materiala, vendar pa izjava zavaja v enačenje obeh kultur. Za primerjavo je taka splošna formulacija preohlapna. Kar zadeva izbiro materiala, je treba upoštevati, da je v Špehovki več najdb in da med njimi ni težko najti nekaj podobnih in enakih različkov. Govoriti o istem načinu obdelovanja kamna je bilo ob obstoju praaurignaciena še mogoče, v današnjih razmerah pa to ni več utemeljeno, ker moramo v Špehovki upoštevati predvsem mlajšepaleolitske elemente. Domneva, da gre za isto populacijo v eni in drugi jami, kar je S. Brodar pravzaprav hotel povedati, je seveda možna. Velja pa le s predpostavko, da so se v Mornovi zijalki ljudje zadrževali krajši čas in da niso pustili za sabo nič tipičnega. Če pa opustimo domneve in ostanemo pri ugotovljenem, enačenje obeh postaj odpade. Proti ožjemu povezovanju govori tudi dejstvo, da v Mornovi zijalki sploh ni kvarcitov.

Na objavljeni tabli (Brodar 1938, T.9) z orodjem iz Špehovke, ki smo jo že omenili, ni ločitve po kulturah. Moti tudi, ker so kamni fotografirani in ne narisani. Toda vidne so značilne aurignacijske kline in artefakti, ki brez pomislekov lahko pripadajo moustérienu, tako da je obstoj obeh kultur dokumentiran. Šele v Praistoriji jugoslovenskih zemalja, kjer so kulture obravnavane v posebnih poglavjih, je prvič prišlo do tega, da je prikaz artefaktov ločen po kulturah. Tako je Osole (1979a, t. 7: 1-4) izbral za prikaz moustériena štiri predmete, ki tipološko najlepše predstavljajo moustériensko kulturo. Če pogledamo risbe in originale, uvrstitvi ni bilo kaj ugovarjati in se kaj takega tudi ni zgodilo. Aurignacijski predmeti so predstavljeni posebej.

Neposredni stratigrafski kontakt moustériena in aurignaciena, pri čemer se predmeti tudi malo pomešajo, ni nič izjemnega. Vemo tudi, da se v mlajših kulturah pogosto pojavljajo artefakti starejšega tipa, medtem ko je obraten pojav bolj redek in so taki primeri večinoma le naključni. Ker nam gre za kontakt moustériena in aurignaciena, naj spomnimo na izredno lepo ročno konico iz Potočke zijalke (S. in M. Brodar 1983, sl. 54 in T. 3: 420) in ob njej na isti tabli še na nekaj artefaktov, ki bi tipološko lahko predstavljali moustérien. Prva leta po odkritju je v osebnih stikih še prihajalo do razprav, ali ni morda v Potočki zijalki tudi moustérien. Resno pa tega ni nihče zagovarjal in tudi nikoli napisal. Kot nasproten primer omenimo Drachenhöhle pri Mixnitzu. Tam so med številnimi kvarciti, ki so jih imeli za moustérien, našli 6 odlomkov

iz boljnih vrst kremenca. Za pet od njih Kyrle (1931, 840 ss) meni, da so netipični in torej ne motijo. Ena klina (Taf. 155: 6) pa se mu zdi mlajša in zanjo najde rešitev, da "...die Feuersteinklinge .. in einen Trockenriss oder in eine Randklüft fiel, die gerade bis zum Horizont der Zwischenschichte reichte und dort liegen blieb." Za koščene konice pa pravi (842), da niso: "...ein zeitlich empfindlicher Typus, so dass sie auch keine innere Kriterien für eine feinere Zeitzuteilung geben können." Kyrle je tako izničil vrednost aurignacijskih elementov in s tem dosegel, da je bila uvrstitev v moustérien enoznačna. Popolnoma drugače je na najdbe iz Drachenhöhle gledal J. Bayer. On kvarcitnim artefaktom ni pripisoval posebnega pomena, ampak so bili zanj odločilni ravno tipološko mlajši artefakti. Že v svoji knjigi (Bayer 1927, 94; Fig. 23) je Drachenhöhle uvrstil med aurignacijske postaje in je tudi pozneje vztrajal pri tem mnenju. Takrat je bil s takšnim mnenjem precej osamljen in šele dolgotrajen poznejši razvoj mu je dal prav. Kot smo že nakazali, je situacija v Špehovki zelo podobna, s to veliko razliko, da je v Špehovki veliko več aurignacijskih najdb in zagotovo ni mogoče vseh obiti. Tako je dolgo veljalo, da je v Drachenhöhle le moustérien, za Špehovko pa, da sta v isti plasti moustérien in aurignacijski, ki se nadaljuje še v naslednji višji plasti.

Vendar bi morda že takrat lahko dala misliti navedba S. Brodarja (1938, 164), da "...eine schöne Silexklinge (Taf. 9: 10).. in der unteren Zone selbst und die beiderseits abgebrochene Klinge (Taf. 9: 2) sogar noch tiefer in der gepressten Lehmschicht lagerte". Pa pojdemo zdaj po nakazani poti in pogledimo, kje so pravzaprav ležali omenjeni moustérienski in drugi artefakti. Med uvodnimi pojasnili smo omenili, da smo po ohranjenih podatkih lahko določili lege vseh artefaktov. Ker smo imeli tudi dva podolžna profila, smo jih vanje vnesli, da bi preverili in razjasnili odnos obeh kultur. Rezultat je precej presenetljiv. Kar zadeva številčnost kvarcitov v spodnjem, srednjem in zgornjem delu plasti III, vidimo, da večje razlike med njimi ni, kar se ne ujema s že citiranim podatkom (Brodar 1938, 164). To neskladje pa se da lahko razložiti s kvarciti, ki niso bili zabeleženi in tistimi, ki niti niso bili shranjeni. Vsaj večina teh je morala biti v spodnji črni coni, saj navedbi, da so bili kvarciti večinoma v spodnji črni coni lahko verjamemo. Ker pa so celo med zabeleženimi kvarciti le redki obdelani, lahko računamo, da med nezabeleženimi in zavrženimi artefaktov sploh ni in da njihova številčnost v tej coni kulturno nima pomena. Kar zadeva artefakte iz boljnih materialov s spoznavno moustériensko tipološko obliko začnimo s tistimi, ki so objavljeni v *Praistoriji jugoslavenskih zemalja* 1 (1979).

Artefakt št. 90 (t. 3; v *Praist. jug. zem. T. 7: 3*) je bil najden pred jamo pri $x = +2,70$ in $y = -0,10$. V zapisniku (I/50) je napisano: "Zelene barve artefakt. najden je bil v spodnjem robu tik nad gramozom".

Artefakt št. 50 (t. 7; v *Praist. jug. zem. T. 7: 2*) je bil najden pri $x = +18,80$ in $y = +1,20$. V zapisniku (IV/5) je napisano: "V prvi /ta beseda je podčrtana/ plasti 135 cm pod osjo je bil najden artefakt iz zelenkastega materiala, z ostanki obrobne skorje". Pod

skico kvadrata v katerem je označena lega, je še pripisano: "1. plast". Z rimskimi števkami je S. Brodar označil plasti šele v prvi objavi. Plast, ki je tukaj imenovana "1. plast", je pozneje dobila oznako "II".

Artefakt št. 70 (t. 3; v *Praist. jug. zem. T. 7: 4*) je bil najden pri $x = +25,30$ in $y = -1,20$. V zapisniku (IV/31) je napisano: "Lepo retuširan artefakt iz temnozelenega materiala, z bulbo, je bil najden 170 cm pod osjo, že najmanj 15 cm globoko v čisti ilovici pod spodnjim črnim robom".

Artefakt št. 81 (t. 3; v *Praist. jug. zem. T. 7: 1*) je bil najden malo pred profilom $x = +34,00$. V zapisniku (IV/48) je napisano: "Popoldne je bil najden pri preiskovanju materiala zunaj pred jamo lep artefakt iz gostega svetlozelenkastega materiala. Nahajati se je moral že v bližini črte 6 in ležati tako visoko, da se je že dotikal rdečkaste proge, ker je bil ves obdan od rdeče ilovice."

Za predstavnika moustériena je veljal tudi "gigantolit" (t. 5: 60; Brodar 1938, Taf. 10: 1). V zapisniku (II/54) je napisano: "Med 1. in 2. plastjo je bil najden 17 cm dolg in 6 cm širok kremenec - artefakt - gigantolit, z dobro vidnimi obrobni retušami. Nahajal se je sredi 19-18, 2 desno, 130 cm od osi, 1,40 m pod osjo (80 cm pod površjem)". Pod skico je pripisano: "bližje drugi plasti" (1. in 2. plast sta dobili pozneje oznaki II in III).

Od navedenih je bil eden (št. 70) v čisti ilovici IV, eden (št. 90) v spodnji črni progi plasti III, dva (št. 81 in gigantolit) na sami zgornji meji plasti III že v kontaktu z višjo plastjo in eden (št. 50) v plasti II. Po doslej veljavnem mnenju, da je moustérien v spodnji črni progi plasti III in mu pripadajo tudi vsi artefakti, ki so bili vhojeni v čisto ilovico, spadata lahko v moustérien le artefakta št. 70 in 90. Drugi trije - št. 50, 81 in gigantolit - so ležali tako visoko (št. 50 celo v gravetijski plasti), da je taka pripadnost izključena. Poleg kline t. 1: 74 (v spodnji črni progi) in kline t. 1: 80 (v stlačeni ilovici IV), ki ju omenja že S. Brodar, sta ležala še nekaj bližje zadnjemu profilu v stlačeni čisti ilovici IV še dva artefakta št. 84 (t. 2) in št. 85 (t. 1). Pred jamo pa je bila v isti globini kakor artefakt št. 90 odkrita prelomljena klinica št. 15 (t. 1). Če pogledamo še koščene predmete, je bilo okroglo šilce (t. 6: 8; Brodar 1938, Taf. 10) odkrito v spodnjem črnem robu in koščena konica (t. 6: k) je bila odkrita (kakor stoji v zapisniku I/42) "pod spodnjim črnim robom že v mehki rumenkasti plasti".

Po navedenih podatkih je treba dosedanje mnenje, da je jamo obiskal že neandertalec, opustiti. Celotno misel, da gre morda za bežen obisk, ki mu neposredno sledi obisk mlajšepaleolitskega človeka, ne pride v poštev. V Špehovki moustériena ni in vse najdbe iz plasti III in iz zgornjega dela rumene ilovice IV pripadajo aurignacienu. Opazovana delitev plasti III na tri dele (spodnji črn pas, vmesni del in zgornji črni pas) bi lahko navedla na misel, da gre morda za tri kulturne nivoje. Drugi rezultat pregleda lege artefaktov (tudi drugih, ne samo navedenih) je, da ni argumentov za tako delitev, temveč je treba imeti vsi plast za kulturno enotno. Zgornji in spodnji črn pas tudi

dokazujeta, da ne more biti govora o kakem mešanju plasti.

Ker gre za razmeroma majhno število najdb, smo poskusili ugotoviti, kateri odbitki se zložijo in kateri naj bi bili iz istih jeder. Le tri dvojice (inv. št. 4 + 16, 26 + 33 in 34 + 63) se zložijo. Domnevno iz istega jedra sta še dve skupini s štirimi predmeti in tri dvojice. Omeniti je treba, da le dve dvojici ne moreta biti sporni, drugim skupinam pa bi se dalo tudi ugovarjati. Od obeh nespornih je bila ena na pobočju nasipnega stožca in razlika v globini ne pomeni dosti. Pri drugi, ki je iz jame, sta oba kamna ne samo po legi ampak tudi globinsko zelo blizu. Zgovornejše so dvojice, ki se zložijo. Medsebojna razdalja je v enem primeru tri metre, v drugih dveh pa sedem metrov. Globinske razlike so od 15 do 40 centimetrov. Ekstremnega primera, da bi bil eden pri dnu, drugi pa prav pri vrhu plasti, sicer ni, toda navedeni podatki potrjujejo, da gre za enotno kulturno plast.

Artefakta št. 4 in 16 (t. 3) sta narisana skupaj, tako kot se zložita in dajeta vtis, da gre za prelom večje kline. Kljub temu te večje kline nikoli ni bilo. Že nekoliko obtolčen prodnik, na kar kaže prehod negativna odbitka preko preloma, je bil razbit na dva dela, torej na dve jedri, od katerih so odbijali odbitke. Od omenjene dvojice ima vsak kos svoj bulbus, in sicer ob stični ploskvi, kar pomeni, da je bil eden odbit od enega jedra, drugi pa od drugega jedra. Gre za izjemen primer, ko imata dva odbitka skupno bazalno ploskev, torej del ploskve, po kateri je bil prodnik razbit na dva dela.

V zbirki iz plasti III je nekaj večjih kosov kvarcita – med njimi nedotaknjen velik prodnik – ki jih lahko imamo za surovino. Pravega jedra v vsej zbirki ni. Med odbitki je le en robni odbitek od jedra.

S 14 primerki so dobro zastopane kline (t. 1). Vseh šest večjih klin je lepo retuširanih, navadno na obeh robovih. Odlomki in majhne kline so retuširani manj, le parcialno, ali pa retuša sploh manjka. Iz zelenega tufa, ki je sicer dominanten material med artefakti, sta le dve (t. 1: 15,24). Od drugih je vsaka iz drugačnega različka kremenca. Iz slabših vrst so štiri (t. 1: 6,7,28,30). Pet velikih (t. 1: 14,23,74, 80,95) in dva odlomka (t. 1: 1,85) pa so iz kvalitetnih materialov, ki se med drugim orodjem in odbitki ne pojavljajo. Kline št. 95 ni v zbirki. Ne smemo je pa šteti k izgubljenim, saj najdemo v zapisniku (I/16) ob zabeleži pripis: Podarjen g. banu dr. Natlačenu l. 1936. Razen drobnih retuš na ventralni strani ima klina dve majhni, skoraj ena nasproti druge ležeči zajedi, ki morda kažeta, da je bila ta klina prirejena za nasaditev.

Praskal je malo. Tipično je majhno visoko praskalo (t. 2: 110), ki je izgubljeno. Zelo lepo je izdelano pahljačasto praskalo št. 21 (t. 2). Retuša praskala se kontinuirano nadaljuje po obeh robovih do baze. K praskalom smo prišteli še artefakt št. 12 (t. 2). Čelo praskala ni lepo zaokroženo in se razen tega nahaja na stranskem robu, toda način retuširanja kaže na voljo, izdelati praskalo. V tipiški lestvici zanj ni mesta.

Slabo so zastopana tudi vbadala. Edino nedvomno vbadalo je narejeno z dvema vbadalnima odbitkoma na krljastem odbitku (t. 2: 75), kar je nenavadno. Zaradi tega je lahko sporna uvrstitev med srednja

vbadala. Razen vbadala je na levem robu še lepa zajeda. Za artefakt št. 5 (t. 2) pravi S. Brodar v zapisniku (II/17): "Spočetka sem ga smatral za odkrušek, a sem prišel do prepričanja, da gre za artefakt, in sicer za zabadalce". Res je na desnem robu spodaj sled majhnega ozkega odbitka, ki teče vzporedno s prelomno ploskvijo, in ima na stranskem robu od oglavnavzgor nekaj prav drobnih retuš. Obdelava tvori ostro konico, a ker ni dletastega delovnega roba, je o vbadalcu težko govoriti. Manj problematična je zajeda, ki je nasproti ostri konici. Na drug način je vprašljiv artefakt št. 39 (t. 2). Delovni vbadalni rob je lepo izražen, ima pa to posebnost, da je mnogo daljši kot na drugih vbadalih in se zdi predolg za vbadalo. Vsekakor je bil uporabljen, o čemer priča negativ majhne luske, ki je odletela. Blizu baze ima na vsakem robu še po eno zajedo. Desna je večja in lepo izdelana. Leva je sicer manjša, vendar pa njuna namestitve precej prepričljivo kaže, da je bil artefakt nasajen.

Artefakt št. 84 (t. 2) je S. Brodar v zapisniku označil kot zabadalce, danes bi rekli vbadalce. Tudi narisal ga je tako, da je precej topa konica, ki vzbuja vtis srednjega vbadala, zgoraj. Toda pod to konico je na ventralni strani bulbus in ga zato objavljamo obrnjene-ga. To ne pomeni, da vbadala izjemoma ob bulbusu ne bi moglo biti. Ker niti desna niti leva ploskev nista nastali z vbadalnim odbitkom, manjka dletast delovni rob, brez katerega ni vbadala. Pač pa ima artefakt lepo izdelano precej veliko in globoko zajedo.

Zajedo nosi tudi širok odbitek št. 66 (t. 2), ki nima nobene druge obdelave. Tudi drug odbitek (t. 2: 73) ima zajedo levo nad bazo. Pri tem odbitku ni jasno, ali gre za širok odbitek, ali pa le za bazalni del prelomljene večje kline. Na drugo možnost navaja retuša desnega roba, za katero se vidi, da nima namena ustvariti ostre konice ob domnevnem prelomu. Na levem robu grobe kline št. 25 (t. 2) sta narejeni dve zajedi, ena ob bazi in ena ob konici. Druge obdelave ta artefakt nima. Če dodamo še zajede na klini št. 95, na vbadalih št. 75, 5 in 39, ki smo jih omenili zgoraj, lahko rečemo, da so zajede pomemben element med artefakti iz plasti III.

Sledi večja skupina artefaktov, ki so bolj ali manj – večinoma parcialno – retuširani in večinoma brez tipoloških značilnosti (t. 3,4). Vse označiti kot strgala ni mogoče, čeprav se zdi, da jih za kaj drugega niso mogli uporabljati. Nekateri med njimi so zagotovo strgala. Najprej so to tisti trije, ki so doslej veljali kot moustérienski. Zelo lepo vbočeno strgalo je št. 81 (t. 3). Retuša odlomljenega strgala št. 90 (t. 3) celo spominja na stopnjevito retušo. Kot strgalo lahko označimo tudi št. 70 (t. 3). Razen teh navedimo še prečno strgalo (t. 3: 87) in morda bi k strgalom lahko prišteli še artefakt št. 89 (t. 3). Drugi so le priložnostna orodja.

Velik del najdb so kvarciti, ki navadno niso orodja. Med njimi najdemo take, ki imajo udarno ploskev in bulbus in so očitno odbitki (t. 5: 45,48,88; 6: 44,49, 52,55,69). Izjemoma gre tudi za orodje. Velik artefakt, doslej imenovan "gigantolit" (t. 5: 60) je nedvomno izbočeno strgalo. Vsaj z dvema velikima retušama je oblikovan kvarcit iz skupine brez številka na t. 5. Ali gre pri odbitku št. 67 (t. 5) na desnem robu za zajedo

ali pa le za slučajno obliko zaradi nehomogenega materiala, se ni mogoče odločiti.

Artefakti in odbitki imajo toliko ostre robove, kakor to poznamo iz drugih najdišč. Med njimi pa sta izjemi artefakta št. 70 (t. 3) in 82 (t. 4). Njuni robovi so močno oglašeni, kakor da bi bila dolgo časa izpostavljena delovanju n.pr. tekoče vode. Pri tem je artefakt št. 70 med najgloblje odkritimi in je ležal 15 cm globoko v čisti ilovici (IV), medtem ko je artefakt št. 82 ležal 83 cm višje na vrhu plasti III v istih pogojih kakor blizu ležeči artefakt št. 81.

Koščena konica (odkrita v jami, $x = +17,45$) je v sedanjem stanju dolga 4,4 cm, široka 1,7 cm in je največ 5 mm debela (t. 6: k). Največja debelina ni na sredini ali bližje bazi, temveč približno 1 centimeter pod vrhom. Bila je poškodovana že preden je prišla v plast. Manjka ji ostra konica – po oceni lahko tudi več kot 1 centimeter. Odlomljena je tudi baza, vendar je manjka približno 5 milimetrov. Nepoškodovana konica je bila verjetno okrog 6 centimetrov dolga. Kljub poškodbi je baza dovolj ohranjena, da lahko z gotovostjo izključimo precejšnjo. Gre torej za koščeno konico s celo bazo.

Pri primerjanju Potočke zijalke in Mokriške jame (Brodar 1985a) smo razdelili koščene konice na olševski in mokriški tip. Obenem smo ugotovili, da je nekaj najdišč, katerih koščene konice ne pripadajo niti prvemu niti drugemu tipu, ampak so nekje vmes. Že na prvi pogled se vidi, da koščena konica iz Špehovke ne more spadati v olševski tip. Po svoji sploščenosti bi pripadala mokriškemu tipu, toda linija obeh stranskih robov jo loči od njega. Uvrstiti jo moramo v skupino vmesnih tipov, s pripombo, da je mokriškemu tipu zelo blizu.

Nekoliko zakrivljeno šilce z okroglim prerezom (t. 6: š) je objavil že S. Brodar (1938, Taf. 10). Taka šilca, ki jih uvrščamo v takoimenovano spremljevalno industrijo, se ob koščeni konicah večkrat pojavljajo, vendar ne v večjem številu. Kulturno niso indikativna, saj se pojavljajo tudi v drugih kulturah.

S. Brodar omenja še, da je bil najden: *„ein Knochenstab mit vier tief eingeschnittenen Kerben ..“* (Brodar 1938, 164), ni pa objavil slike tega predmeta. Gre za precej oglašen odlomek dolge kosti, verjetno jamskega medveda, ki ima na debelejšem robu štiri prečne žlebove (t. 6: ž). Zunanja dva sta širša (ca 8 mm) in globlja (ca 2 mm), medtem ko sta notranja dva šibkejša. Desni žleb je le 6 mm širok in dober milimeter globok, levi je pa le 4 mm širok in manjka substance le dobrega pol milimetra. Iz razdalj med žlebovi ne moremo sklepati na kakršnokoli smiselno razporeditev. Predmet spominja na kameni okvir vodnjaka, v katerega je neprestano vlečenje vrvi pri dvigovanju veder zarezalo žlebove. Imenovati predmet strgalo, kakor je to storil S. Brodar, najbrž ni pravilno. Pravilnega imena, ker ne vemo, za kaj in kako so ga uporabljali, pa tudi ne najdemo. Nekaj podobnega so našli v jami Drachenhöhle. Kyrle pravi: *„An der stärker gewölbten Seite des Femurschaftes eines Höhlenbären verläuft eine ungefähr auf die Längsachse senkrecht stehende Rinne von 1-1,5 cm Breite, die sich auf der flachen Seite des Schaftes in Gestalt einer gerade*

noch wahrnehmbaren schmalen Furche vom 0,3 cm Breite fortsetzt“ (Abel, Kyrle 1931, 906; Taf. 194: 1). Ob raznih drugih manj verjetnih možnostih se je Abel odločil za domnevo, da so po tem žlebu vlekli kite, ki so jih hoteli razmastiti in napraviti gibke in prožne. Žleb je mnogo širši od tistih na našem primerku in je vprašljivo, če sta obe orodji služili istemu namenu. Na našem primerku se v žlebovih prav dobro vidijo globlje črte z ostrimi robovi in druge bolj zabrisane črte, ki že brez poznavanja Abelove domneve, navajajo na misel, da so skozi te žlebove nekaj vlekli. Kakršnokoli je že bilo delo, ki so ga opravljali s tem kostnim odlomkom, ga je moralo biti precej, da so nastali tako globoki žlebovi.

Gledano v celoti ustvarjajo številni nerodni, malo ali nič retuširani odbitki ob številnih kvarcitih dokaj močan vtis srednjega paleolitika. Toda lepa zbirka klin in nekaj drugih artefaktov je odločilnejša. Med klinami sicer ni nobene, ki bi zaslužila ime aurignacijska klina, toda ta tip je v Srednji Evropi sploh zelo redek. Pri nas ga še nismo našli in ga le nakazujeta dve klini iz Potočke zijalke. Zelo tipično za aurignacien je visoko praskalo pa tudi pahljačasto praskalo gre lepo zraven. Sklep, da je v plasti III aurignacijska kultura, koščena konica samo še potrjuje. Razen Potočke zijalke so druga naša aurignacijska najdišča revna s kamenim orodjem. Primerjave med njimi na tej podlagi ne morejo pojasniti, ali gre za isto kulturno različico ali ne. Mogli pa smo na podlagi koščeni konic ugotoviti, da imamo dve varianti aurignacijske kulture. Koščena konica, ki je mnogo bližja mokriškim konicam kakor olševskim, nakazuje, da gre morda v Špehovki za mokriško varianto aurignacijske kulture.

Za obe naši aurignacijski postaji Potočko zijalko in zlasti Mokriško jamo je značilna protolitska kostna kultura. Posebnost obeh postaj so številne luknje v kosteh. Oglašene kosti, med njimi tudi nekaj lepih primerkov, so našli tudi v Špehovki. Po izrazitosti in po količini jih ni mogoče primerjati z alpskima postajama. Razlika je še očitnejša pri luknjah, saj v Špehovki niso našli niti ene kosti, ki bi bila preluknjana. Povejmo ob tej priliki še eno razliko med omenjenimi postajami. V Potočki zijalki so našli preko 150 popolnoma ohranjenih lobanj jamskega medveda. V Mokriški jami je bila najdena le ena, iz Špehovke pa v številnih opazkah o najdbah kosti ni nobene take omembe.

Rezultat, da v Špehovki ni moustériena, pove še nekaj. Kvarciti artefakti, ki naj bi pripadali moustérienu, pripadajo aurignacien. Da gre v Mixnitzu za aurignacien, je tekom časa že prišlo do veljave. Za Herkove peči pa rezultat iz Špehovke vsaj posredno tudi nakazuje pripadnost aurignacien. Tipološko stvar nima pomena, ima pa svoj pomen v poselitvenem smislu.

Število najdb iz plasti II je precej skromnejše, kakor iz plasti III. Odkritih je bilo skupno 11 kamenih artefaktov in odbitkov ter ena koščena konica. Omeniti je treba še, da sta bili ugotovljeni dve manjši kurišči.

Lego najdb iz plasti II pri vhodu in do neke mere tudi pred njim določata št. 27 in 29. Na mestu teh

dveh najdb so zgornje plasti še lepo diferencirane. Na odbitku št. 27 (t. 7), ki je sicer neretuširan, vidimo lepo zajedo. Ni zretuširana in vidi se, da je nastala z enim udarcem. Ali je bil udarec namenjen ali ne, ni ugotovljivo. Da pa je bila zajeda uporabljena, dokazujejo sledovi na njeni ventralni strani. Druga najdba (t. 7: 29) je lep nožiček s hrbtom, za katerega ni dvoma, da pripada gravettienu. Že zunaj jame, v območju nasipnega stožca, kjer so plasti, kakor povesod, nejasne, je bil najden drug nekoliko večji nožiček s hrbtom (t. 7: 93). Ta artefakt je izgubljen in ga v zbirki sedaj ni. Narisan je po risbi v zapisniku (II/8-9). Mesto najdbe je navedeno, sicer pa je o njem napisano: "Odkrit je bil zanesljivo v diluvijalni plasti, vendar v negotovi globini majhen sileks sivkaste barve, ki vleče nekoliko na zelenkasto. Spodnja ploskev je gladka, levi rob je topo retuširan, dočim je desni oster. Konica je odlomljena. Dolžina okrog 4 cm. Mikrolithklinge mit abgestumpften Rücken (lame à dos rabattu). Skoro izključeno je, da bi mogel biti iz 3. temnorjave plasti, ker kopač (g. Koželj) ni zasekal tako globoko s krampom." Še nekoliko bolj zunaj jame sta ležala še dva nožička s hrbtom (t. 7: 2,3), ki nimata, razen lege, nobenega drugega podatka. Bila sta najdena na samem začetku izkopavanja (13. 10. in 27. 10. 1935), ko o stratigrafiji ni bilo ničesar znanega, globina pa na pobočju nasipnega stožca, kjer sta bila najdena, tudi ni odločilna. K sreči sta oba tipološko dovolj značilna, da jima pomanjkljivi podatki ne jemljejo izpovedne moči.

V gravettieno plast v jami (okrog 20 metrov od vhoda) spadajo nedvomno artefakti št. 40,47,50,56,59 in 61. V to skupino spada tudi velika koščena konica. Ob koncu izkopavanja (34 metrov od vhoda) sta bila odkrita še artefakta št. 81 in 82. Statigrafska situacija žal na tem mestu ni popolnoma jasna, saj se ravno tukaj izklinja aurignacienska plast in se rdeča ilovica, ki je bila bolj spredaj zaznavna le v sledovih kot proga, začne kot samostojna plast (glej podolžni profil pril. 1). Navedena artefakta smo že omenili in ju prišteli aurignacienski plasti, moramo pa opozoriti, da bi lahko sodila tudi v gravettien.

Med naštetimi artefakti kaže očiten mlajšepaleolitski karakter bazalni odlomek ozke kline iz sivoga roženca (t. 7: 61), ki ima retuše po obeh robovih. V mlajši paleolitik se vklaplja tudi velika in lepo izdelana zajeda na sicer grobem trikotnem odbitku ploščatega tufa (t. 7: 40), pri katerem so uporabljali tudi zgornji in spodnji rob. Iz podobnega zelenega tufa z ostanki rjave prvotne površine je lepo strgalo (t. 7: 50), ki je doslej veljalo kot moustériensko. Vidi se, da je bil rabljen tudi levi rob in ravni terminalni rob. Naslednji trije so kvarciti, so pa vsi trije nedvomno odbitki. Popolnoma neobdelan je ostal odbitek t. 8: 59). Pri drugem (t. 8: 56) se zdi, da je terminalni rob retuširan in bi v tem primeru šlo za prečno strgalo. Kako težavno je oceniti obdelavo kvarcitov, kaže velik odbitek t. 8: 47. Zdi se, da je levo terminalno z dvema odbitkoma narejeno vbadalo, ni pa tega mogoče trditi. Edino koščeno orodje je večja koščena konica (t. 7: K), ki jo S. Brodar (1938, 164) posebej omenja: "... eine grössere, leicht gekrümmte, schön erhaltene Knochen Spitze (Taf. X, 5) welche der allgemeinen Form nach jenen aus der Potočka zijalka gleicht, jedoch in

den scharfen Seitenrändern von ihnen abweicht". Ker S. Brodar ni objavil slike male res aurignacienske koščene konice (t. 6: k) in ker je večjo primerjal s konicami iz Potočke zijalke, je dolgo časa veljala za olševsko konico. Šele v Arheoloških najdiščih Slovenije je prvič našla svoje pravo mesto v gravettienu (Osole 1975, 274). Ni ležala pred jamo, kakor je isti avtor napisal nekaj let pozneje (Osole 1979b, 181), ampak v jami ($x = +20,15$).

Veliki koščeni konici manjka bazalni del. Prelom je nedvomno star. Ohranjeni del je 14 cm dolg, na najširšem mestu 2,4 cm širok in je največ 1 cm debel. S. Brodar je omenil kot njeno posebnost ostre robove, kar pomeni, da ima presek obliko leče. To je res posebnost, saj še po toliko letih, ko je poleg že takrat znanih bilo odkritih še veliko število novih, ni nobene, ki bi jo lahko primerjali z njo. Na posameznih koščenih konicah vidimo oster rob, toda ta pojav je zelo redek in vedno le parcialen. Le koščena konica iz Špehovke ima ostra oba robova v celotni dolžini. Z mnenjem, da naj bi bila po obliki v splošnem podobna koščenim konicam iz Potočke zijalke, se ni mogoče več strinjati. Baze sicer nima, je pa možnih več drugih primerjav. Po barvi, videzu površine in ohranjenosti res spominja na konice iz Potočke zijalke, toda oblikovno je popolnoma drugačna. To, da je usločena v dveh smereh, je niti ne loči prav posebno. Mnogo pomembnejši je prerez, s tem v zvezi potek stranskih robov in oblika terminalnega zaključka. Na konicah iz Potočke zijalke robova večinoma potekata v vijugi, ali pa je taka oblika vsaj nakazana, tako da sta približno v zgornji tretjini konkavna in srednji tretjini konveksna. Ovalni prerez konic iz Potočke zijalke postane proti špici vedno bolj debelo ovalen in se približa krogu. Sama špica ima večkrat popolnoma okrogel prerez. Na nepoškodovanih primerkih vidimo, da so delali ostre konice. Pri koščeni konici iz Špehovke se širina po celi dolžini zelo enakomerno spreminja. Prerez ostane lečast do terminalnega zaključka, ki ga ne moremo označiti kot konico, ampak je morda primerneje reči, da je jezičast. Koščene konice iz Potočke zijalke so bile gotovo primerne za prebadanje, medtem ko je morala imeti konica iz Špehovke drugačen namen.

V času odkritja je današnji gravettien še veljal kot mlajši aurignacien. S kulturnega gledišča torej v kratkih poročilih ni bilo posebnega razloga za ločeno obravnavo ostankov iz plasti II. Če bi bilo prišlo do končne objave, bi dejstvo, da gre za najdbe iz dveh plasti, moralo biti upoštevano. Ne moremo pa domnevati, da bi to pripeljalo do ideje o samostojni kulturi, ker ravno v Špehovki nastopa v vsej plasti II še jamski medved in bi to najbrž le še potrjevalo takrat veljavno mnenje, da je to mlajši aurignacien. V spremenjenih prilikah po toliko letih mora biti sklep seveda drugačen. Kulturni ostanki iz plasti II pripadajo gravettienu in prisotnost jamskega medveda pomeni le to, da gre za kako starejšo fazo.

Ob koncu je treba omeniti še obe harpuni. Odkriti sta bili v temni progi krovne atlantske sigaste plasti pri $x = +15,30$ in $x = +15,40$, ena ob levi in ena ob desni steni. Izraz atlantska siga je v veljavi že zelo dolgo. Uporabljamo ga še vedno, čeprav je jasno, da ni pravičen. Krovna siga, ki se v jamah neštetokrat

pojavlja, je gotovo starejša od atlantika. Pri zabeleži ene in druge harpune ni v zapisniku nobene besede o drugih najdbah. Toda že po koncu izkopavanj so blizu vhoda, kjer je jama širša, med $x = +11,00$ in $x = +15,00$ razširili izkop za en meter. V opisu tega dela pa vendar najdemo nekaj podatkov (IV/61): "...tenka plast sige – vmesna kulturna plast, kjer so bile koščene harpune – zopet siga. V vmesni kulturni plasti se je našlo lesno oglje, tibia manjše živali, par brezpomembnih nemedvedjih kostnih odlomkov in popolnoma zasigan – najbrž vrtni – polž z dvema luknjama."

V zgodovinskem pregledu dogajanj v soteski Hude luknje sta J. Ravljen in D. Šafarič (1991, 114) omenila tudi, da so bili pri izkopavanju l. 1990 najdeni kosi harpune. To ni točno. Avtorja sta najbrž napačno razumela razgovor o drugih najdbah in harpunah, najdenih pred vojno. Pri izkopavanjih l. 1990 ni bil odkrit noben nov artefakt in nobena nova harpuna. Dodajmo še, da omenjena kamnita sekira v Inštitut za arheologijo ni prišla.

Že tako dolgo veljavna uvrstitev obeh harpun v mezolitik gotovo ni sporna, saj v toliko letih temu ni nihče ugovarjal. Podrobneje pa se z njima tudi ni nihče ukvarjal, čeprav je evidentno, da sta različni. Večji odlomek (t. 8: H) je ploščat; spodnja in zgornja ploskev sta ravni in vzporedni. Lepo se vidi, da so bile zalusti narejene z rezanjem. Oblikovane so koničasto. Ker se zalusti tudi tanjšajo, so njihove konice res ostre. Površina telesa harpune je ostala hrapava in ni nikjer oglašena. Od druge harpune je ostal le majhen odlomek (t. 8: h), ki obsega le nepoškodovano konico in prvo žal odlomljeno zalust. Kljub temu se vidi, da gre za harpuno z debelim ovalnim prerezom. Konica je oglašena in ogladitev gre skoraj do preloma. Kljub ogladitvi se vidi, da je konica bila najprej obrezana. Koristna bi bila primerjava s srednje evropskimi najdbami, če bo potrebno pa tudi širše, saj bo šele taka študija, ki bo prej ali slej morala biti narejena, lahko povedala, ali vsaj nakazala za katero različico mezolitika gre. Tipološko gledano bi bila mala harpuna starejša, bolj iz začetka mezolitika. Ker sta tako različni, bi bila možna in verjetna uvrstitev v dve različni kulturi. Zato je dobro, da imamo natančne najdiščne podatke, ki povedo, da sta bili odkriti blizu skupaj v

isti temni progji in so torej obe uporabljali isti ljudje. Polž z dvema luknjama, za obstoj katerega doslej nismo vedeli, ni ohranjen. Preluknjani polži so v mezolitik pogosti, do neke mere preseneča le, da gre najbrž za vrtnega polža.

V Špehovki sta očitno dve poselitveni mesti. Eno v vhodnem delu in pred njim, drugo pa že precej globoko v jamskem rovu. Zanimivo je, da izrečena ugotovitev velja za aurignaciensko in za gravettiensko plast. V gravettienski plasti je to še posebej izrazito. Trije nožički s topim hrbtom so ležali pred vhodom blizu skupaj ($x = +1,00$ do $+3,00$) ter malo dalje en nožiček s topim hrbtom in odbitek z zajedo pri $x = +8,05$ in $x = +9,30$, kjer najdbe prenehajo. Druga skupina artefaktov je ležala blizu skupaj v jamskem rovu od $x = +18,50$ do $x = +22,50$. V aurignacienski plasti, ki ima mnogo več najdb, slika ni tako ostra. Med $x = 0,00$ in $x = +8,00$ je velika skupina najdb. Druga velika skupina je ležala med $x = +17,00$ do $x = +27,00$. Med obema skupinama je ležalo le 14 sileksov. Mezolitski ljudje sicer pred vhodom niso pustili ostankov, v oči pa le pade, da sta obe harpuni ležali na robu jamske skupine artefaktov. Gravettienski obiskovalci in pozneje mezolitski gotovo niso mogli vedeti, kje so živeli ljudje v aurignacienu in vendar so izbrali ista mesta. Zakaj so eni in drugi menili, da prostor za vhodom ni primeren za bivanje (kar je sicer običajno), si, po tem kar v jami vidimo in z našimi očmi, ne moremo razložiti.

Očitna grupacija artefaktov v dveh skupinah navaja na misel, da gre morda za dve različni poselitvi. V gravettienski plasti ima ta misel oporo tudi v različnih najdbah. Pri vhodu in pred njim so bili štirje nožički s topim hrbtom, v jamski skupini pa ni niti enega takega primerka. Koščene konice, ki je ležala v jami, medtem ko pred jamo ni bilo nobene, v tako razmišljanje ne moremo pritegniti. V gravettienu so koščene konice tako redke, da njeno nastopanje ali nenastopanje pri tem ne more biti argument. V dani situaciji se zdi še najbolj smotno, vse najdbe pripisati isti poselitvi, pri čemer pa možnost dveh poselitev ne sme biti izključena. V aurignacienski plasti te dileme praktično ni. Kultura je dovolj enotna za trditev, da gre za eno poselitev.

ABEL, O. in G. KYRLE 1931, *Die Drachenhöhle bei Mixnitz*. – Speläologische Monographien 7,8,9.
 BAYER, J. 1927, *Der Mensch im Eiszeitalter*. – Leipzig, Wien.
 BRODAR, M. 1960, Špehovka. – *Var. spom.* 7, 288.
 BRODAR, M. 1985a, Potočka zijalka in Mokriška jama. – *Arh. vest.* 36, 11–23.
 BRODAR, M. 1985b, Iskanje novih paleolitskih postaj v letih 1971–1982. – *Arh. vest.* 36, 25–38.
 BRODAR, S. 1938, Das Paläolithikum in Jugoslawien. – *Quartär* 1, 140–172.
 BRODAR, S. 1939, Rezultati lanskega raziskovanja (1937) v Špehovki pri Zgornjem Doliču. – *Žbornik Prirodoslovnega društva* 1, 56–59.
 BRODAR, S. 1950, Prerez paleolitika na slovenskih tleh. – *Arh. vest.* 1, 5–10.
 BRODAR, S. 1955, Ledenodobni človek na ljubljanskih tleh. – V: *Zgodovina Ljubljane* 1, 223–242, Ljubljana.

BRODAR, S. 1965, Paleolitik. – V: *Enciklopedija Jugoslavije* 6, 414–416.
 BRODAR, S. in M. BRODAR 1983, *Potočka zijalka. Visokopaljska postaja aurignacienskih lovcev*. – Dela 1. razr. SAZU 24.
 OSOLE, F. 1964–65, Paleolitik Slovenije. – *Arh. vest.* 15–16, 9–20.
 OSOLE, F. 1975, Špehovka. – V: *Arheološka najdišča Slovenije*, 273–274.
 OSOLE, F. 1979a, Srednji paleolitik. – V: *Praist. jug. zem.* 1, 161–167, Sarajevo.
 OSOLE, F. 1979b, Gravettienski kulturni kompleks v Sloveniji. – V: *Praist. jug. zem.* 1, 177–192, Sarajevo.
 RAVLJEN, J. in D. ŠAFARIČ 1991, Zgodovina soteske Hude luknje. – *Naše jame* 33, 110–114.

Paläolithische und mesolithische Funde aus der Höhle Špehovka bei Zgornji Dolič

Zusammenfassung

Der Paka-Fluß schnitt in der Nähe von Zgornji Dolič eine tiefe und enge Schlucht zwischen die Berge Pečovnik und Tisnik ein, in dem es mehrere Höhlen gibt. Ungefähr 80 m über dem Paka-Fluß liegt die Höhle Špehovka, ein ehemaliger Wasserlauf. Heute fließt das hinter dem Tisnik versickernde Wasser in der Talsohle aus der Höhle Huda luknja ab.

Die paläolithischen Ausgrabungen in der Špehovka-Höhle wurden von S. Brodar in den Jahren von 1935-1937 durchgeführt, über die Resultate berichtete er zweimal in ziemlich kurzer Ausführung (1938 und 1939). Die nur zum Teil publizierten Kulturreste waren aber eindeutig genug, daß man die Richtigkeit ihrer Einordnung ins Moustérien, Aurignacien (zwei Phasen) und Mesolithikum nicht bezweifeln konnte. Aufgrund von S. Brodars Anmerkung (1938, 163) hinsichtlich der tiefsten Schicht, "...sichere Kulturreste konnten bisher bis auf einen Quarzbohrer ... keine gefunden werden", versuchte M. Brodar zweimal (1957 und 1990) mit einer Sondierung in tiefere Schichten festzustellen, ob nicht tatsächlich noch eine tiefere Kulturschicht existiere. S. Brodar konstatierte fünf Schichten (1938, 165):

I	3-4 cm Sinterkruste mit darauf liegenden Steinen	
II	42 cm nasser hellbrauner Lehm. Obere Kulturschicht	
III	a 10 cm obere schwarze Zone	} Hauptkulturschicht
	b 20 cm Zwischenschicht	
	c 10 cm untere schwarze Zone	
IV	59 cm reiner, 20 cm tief festgepresster Lehm	
V	21 cm erschlossen, verwitterter Kalkstein mit wenig Lehm, oben Manganzone.	

Bei den erwähnten Versuchsgrabungen stellte M. Brodar noch zwei Schichten fest:

VI	bis 3 m dicker angeschwemmter Lehm
VII	20 cm erschlossen, ziemlich dicker Kalkschutt, beinahe ohne Lehm.

Die Schichten beweisen drei Epochen. Der untere Kalkschutt (Schicht VII) gehört zu einer älteren Phase autochthoner Sedimentation. Die höheren Schichten VI, V und IV entstanden durch Wassertätigkeit, jedoch auf verschiedene Weisen. Den Lehm der Schichten VI und IV schwemmte das Wasser von der Oberfläche an und lagerte ihn in der Höhle ab. Schicht V besteht aus einem autochthonen Höhlensediment mit einer ziemlich großen Menge von Höhlenbärenknochen und zum Teil aus Lehm von der Oberfläche. S. Brodar setzte voraus, daß das Wasser die Sedimente in der Höhle selbst verlagerte und sie dabei vermischte. In Betracht kommt auch die Möglichkeit, daß das Wasser die Sedimente aus dem Eingangsteil der Höhle, nämlich aus dem Versickerungsbereich, angespült hat. Das Wasser ist danach zurückgewichen, und die höheren Schichten III, II und I sind ein Produkt der Höhlensedimentation. Alle drei enthalten Kultur- und faunistische Reste.

Bei der Durchsicht der erhaltenen Dokumentation zeigte sich, daß eine Rekonstruktion der Schichtung möglich ist und für alle Funde genaue Fundangaben mit drei Koordinaten aufgezeichnet wurden. Auch die Identifikation einzelner Gegenstände bereitete keine Schwierigkeiten. Dabei stellten wir auch fest, welchen Gegenstand S. Brodar als "Quarzbohrer" aus Schicht V erwähnte. Es stellte sich heraus, daß es sich um ein Quarzstück handelt, das wirklich den Eindruck eines Bohrers macht, aber nicht bearbeitet ist und nur zufällig eine solche Form hat. Schicht V ist demnach keine Kulturschicht.

Zur Zeit der Erforschung der Höhle Špehovka war die Drachenhöhle bei Mixnitz mit ihrer fast ausschließlichen Quarzindustrie sehr aktuell. In der großen Monographie (Abel, Kyrle 1931) ordnete sie Kyrle in die Moustérien-Kultur ein. In der Špehovka-Höhle gibt es zwar viel mehr Artefakte, aber auch hier herrschten namentlich im unteren Teil von Schicht III Quarzite vor, die den Resultaten aus der Drachenhöhle zufolge die Moustérien-Kultur darstellten. Das bestätigten in der Špehovka noch schöne Schaber aus besseren Quarzsteinarten, die in der Drachenhöhle nicht existierten. S. Brodar (1938, Taf. 9 und 10) unterschied in seinem Bericht die Artefakte nicht nach den Kulturen, und nach der bisherigen

Interpretation befindet sich im unteren Teil von Schicht III die Moustérien-Kultur, in den höheren Lagen dieser Schicht hingegen das Aurignacien, dem das jüngere Aurignacien (später als Gravettien definiert) in Schicht II folgt.

Die Identifikation aller Artefakte und ihrer Fundangaben führte zu einem unerwarteten Resultat. Von den vier Artefakten, die im Werk *Praistorija jugoslavenskih zemalja* als Moustérien (Osole 1979a, T. 7: 1-4) bezeichnet wurden, hat man nur zwei am Boden von Schicht III entdeckt, was der bisherigen Interpretation entsprechen würde. Das dritte lag auf der oberen Grenze von Schicht III und das vierte sogar in Schicht II und gehört so zum Gravettien.

Ferner stellte sich heraus, daß mehrere offenkundig aus dem Aurignacien stammenden Artefakte im unteren Teil von Schicht III entdeckt wurden. Die Knochen spitze (Taf. 6: k) gehört, was besonders erwähnt werden muß, zu den am tiefsten entdeckten Funden. Daraus kann man nur eines schließen: in der Špehovka-Höhle gibt es kein Moustérien, in Schicht III ist vielmehr nur das Aurignacien vorhanden. Aus der Gerätebeschreibung geht hervor, daß die Klagen gut vertreten sind, während es von anderen Typen verhältnismäßig wenige gibt. Bei der Knochen spitze handelt es sich keinesfalls um einen Olševa-Typ. Sie stimmt mit den Spitzen aus der Höhle Mokriška jama nicht völlig überein, doch ist sie diesen aufgrund der starken Abplattung ziemlich nahe. Da in Slowenien zwei Aurignacien-Typen festgestellt wurden, der Olševa- und der Mokriška-Typ (Brodar 1985a), deutet die Knochen spitze darauf hin, daß das Aurignacien der Špehovka-Höhle der Mokriška jama näher steht als der Höhle Potočka zijalka. Erwähnenswert ist ein ungewöhnliches Knochenbruchstück mit vier tiefen Rillen (Taf. 6: ž).

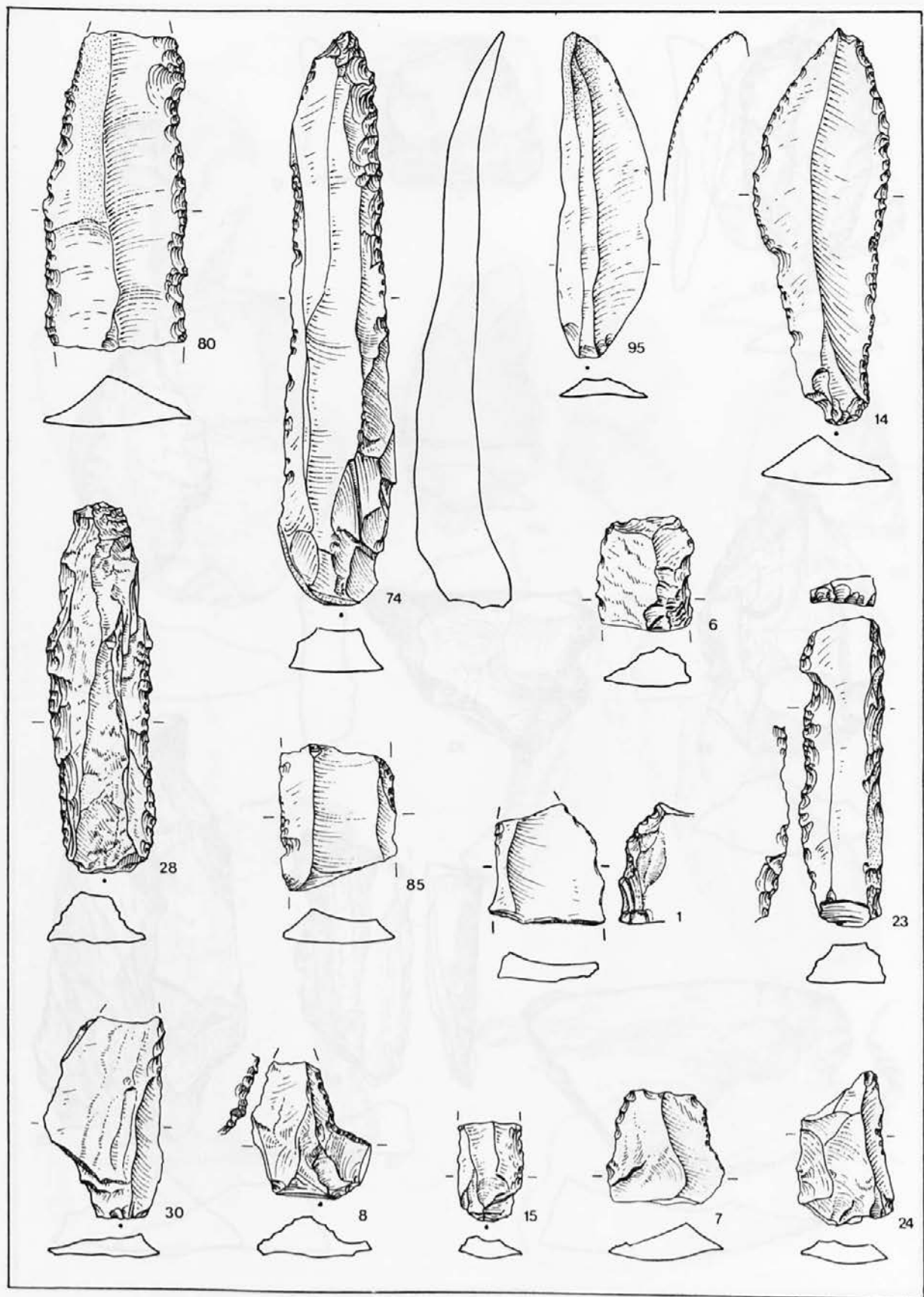
Zur Zeit der Ausgrabungen und der beiden Publikationen über die Špehovka gab es noch kein Gravettien als selbständige Kultur, und dementsprechend betrachtete S. Brodar (1938, 1939) die Funde aus Schicht II nur als Fortsetzung des Aurignacien. So ist es verständlich, warum er die Knochen spitze aus dieser Schicht (Taf. 7: K) mit den Spitzen aus der Höhle Potočka zijalka verglich. Seine Feststellung, sie stimme in der Form mit ihnen überein, trifft nicht zu. Richtig ist hingegen die Feststellung, daß sie sich von ihnen durch ihre scharfen Ränder (ihren linsenförmigen Querschnitt) unterscheidet. Trotz vieler neuer Funde gibt es noch immer keine richtige Parallele zu dieser Spitze. Die Zahl der Steinartefakte aus Schicht II ist verhältnismäßig klein, denn es wurden nur 11 entdeckt. Doch befinden sich darunter vier Messerchen mit gestumpftem Rücken (Taf. 7: 2,3,29,93), die die Kulturzugehörigkeit dieser Schicht zum Gravettien zweifellos beweisen. Da in der gesamten Schicht II noch der Höhlenbär vorkommt, handelt es sich gewiß um eine ältere Gravettien-Phase. Für eine genauere Einordnung gibt es allerdings nicht genügend Angaben.

In der Sinterschicht (Schicht I) wurden zwei Harpunen entdeckt (Taf. 8: H,h), die man schon von Anfang an zum Mesolithikum zählte. Mit ihrer Form hat sich noch niemand eingehender befaßt. Auch der Autor stellt lediglich fest, daß es sich um zwei sehr unterschiedliche Typen handelt. Doch darf man sie nicht als zwei Facies des Mesolithikums deuten, worauf schon die Tatsache hinweist, daß beide im selben dunklen Streifen nah zusammen lagen und zweifelsohne von denselben Menschen gebraucht wurden. Außer einer Schnecke mit zwei Löchern gab es keine anderen mesolithischen Funde.

Da unter dem Komplex der Wassersedimente (Schichten IV, V, VI) eine untere autochthone Sedimentation (Schicht VII) festgestellt wurde, besteht die Möglichkeit, daß Ausgrabungen dieser tieferen Schichten noch weitere Kulturschichten an den Tag bringen würden.

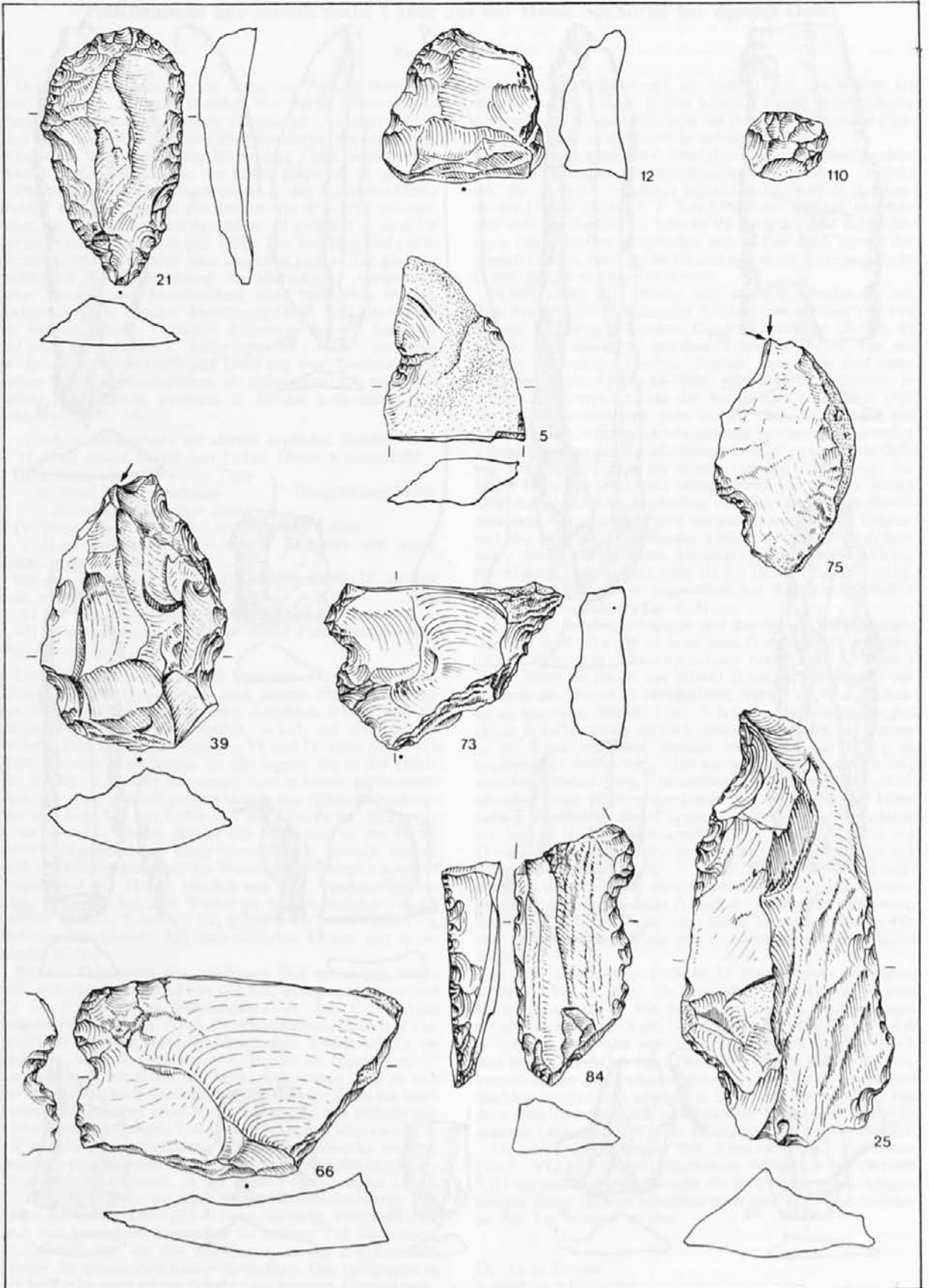
Dr. Mitja Brodar
 Institut za arheologijo
 Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU
 Gosposka 13
 SI-61000 Ljubljana

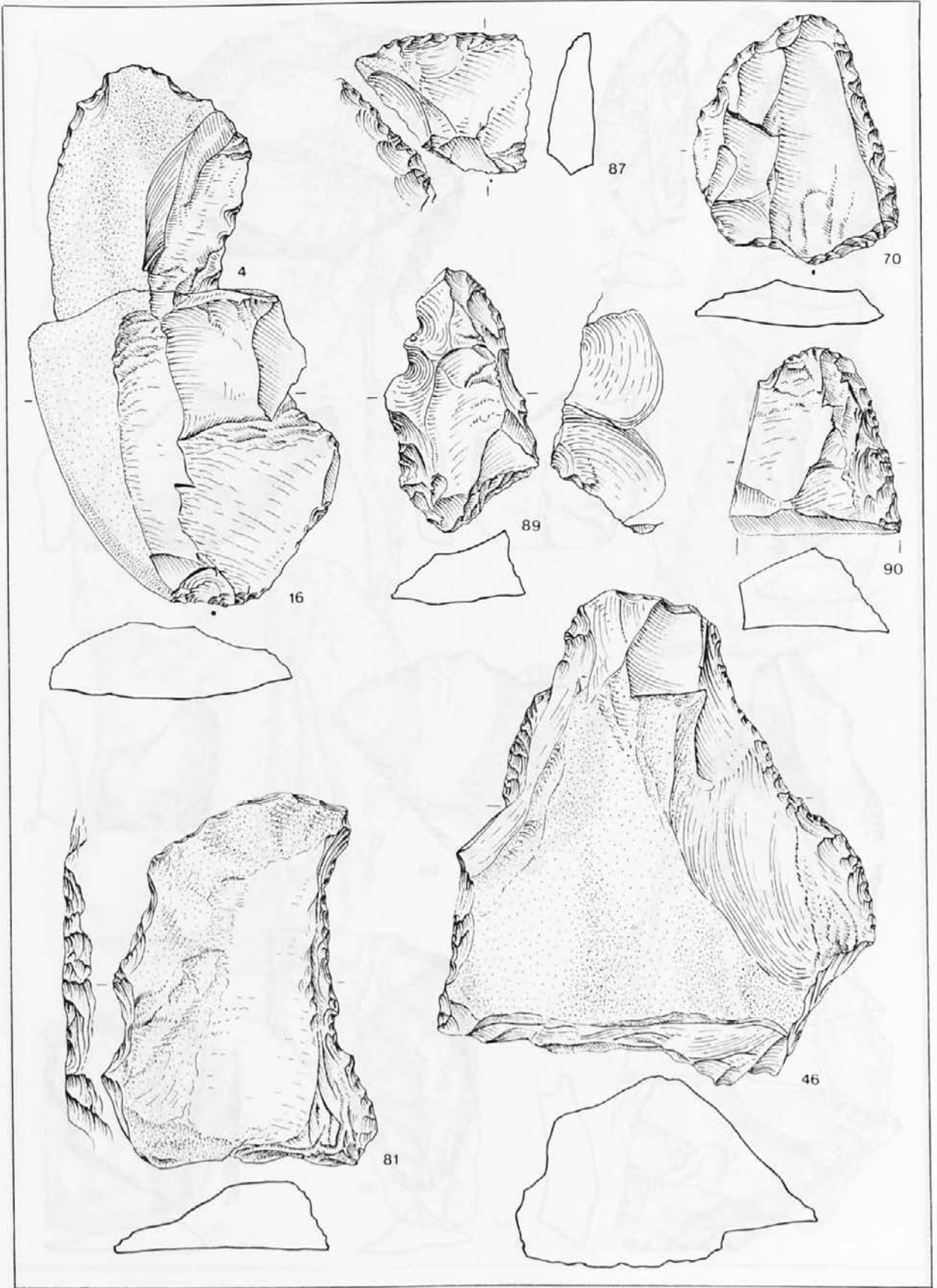
T. 1: Špehovka. Kameni artefakti iz plasti III. M. = 1:1.

Taf. 1: Špehovka. Steinwerkzeuge aus Schicht III.

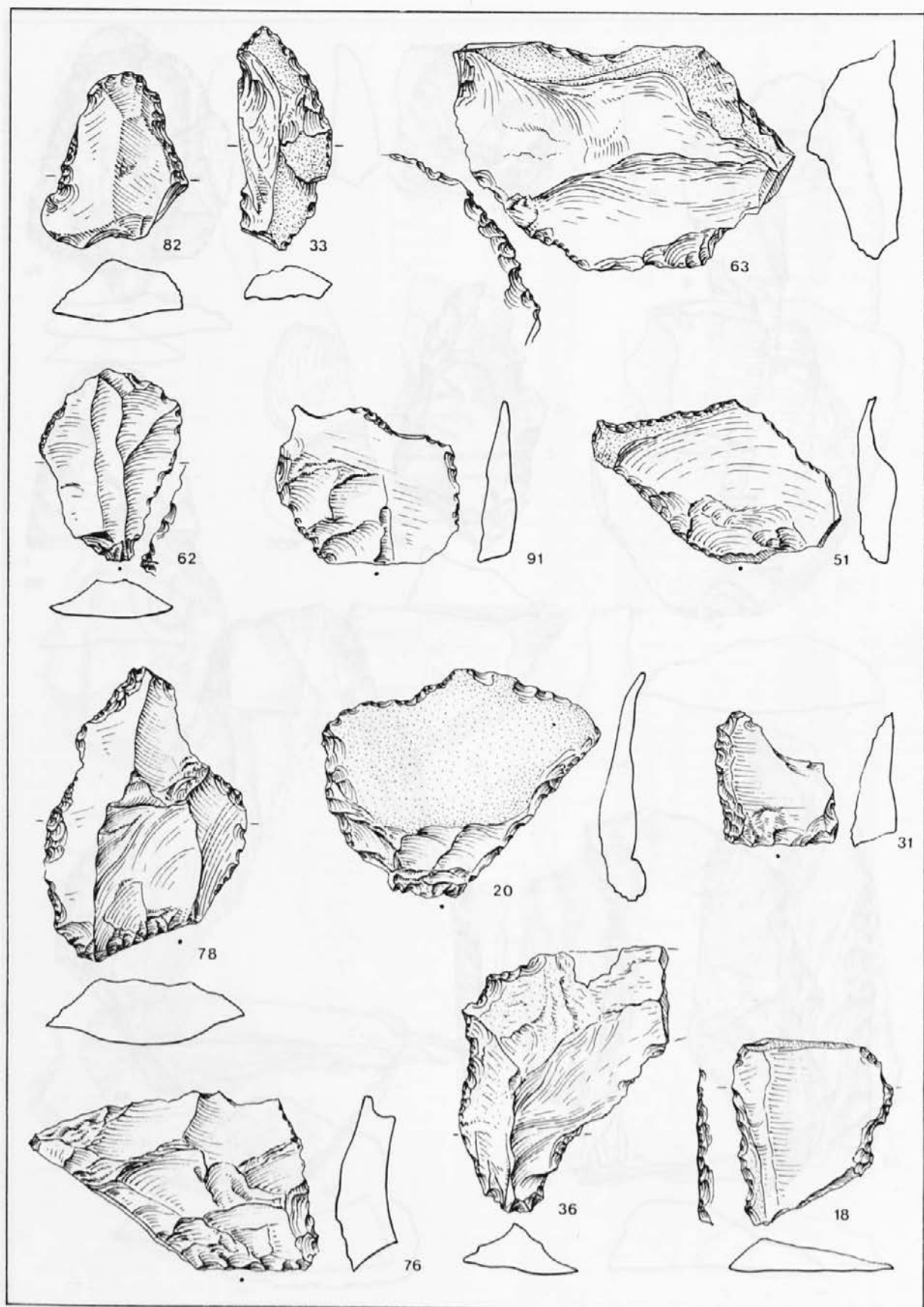
T. 2: Špehovka. Kameni artefakti iz plasti III. M. = 1:1.

Taf. 2: Špehovka. Steinwerkzeuge aus Schicht III.

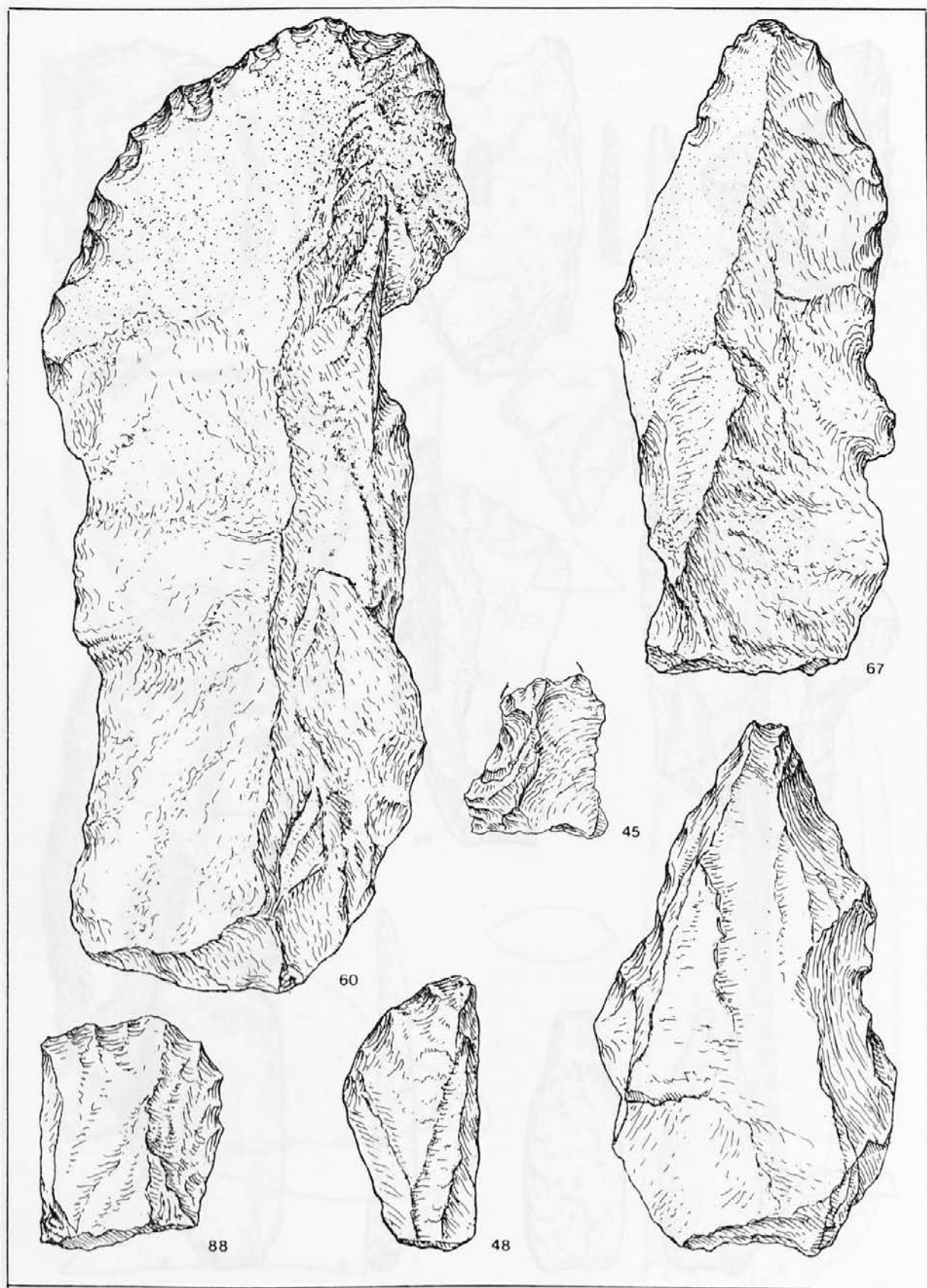
T. 3: Špehovka. Kameni artefakti iz plasti III. M. = 1:1.

Taf. 3: Špehovka. Steinwerkzeuge aus Schicht III.

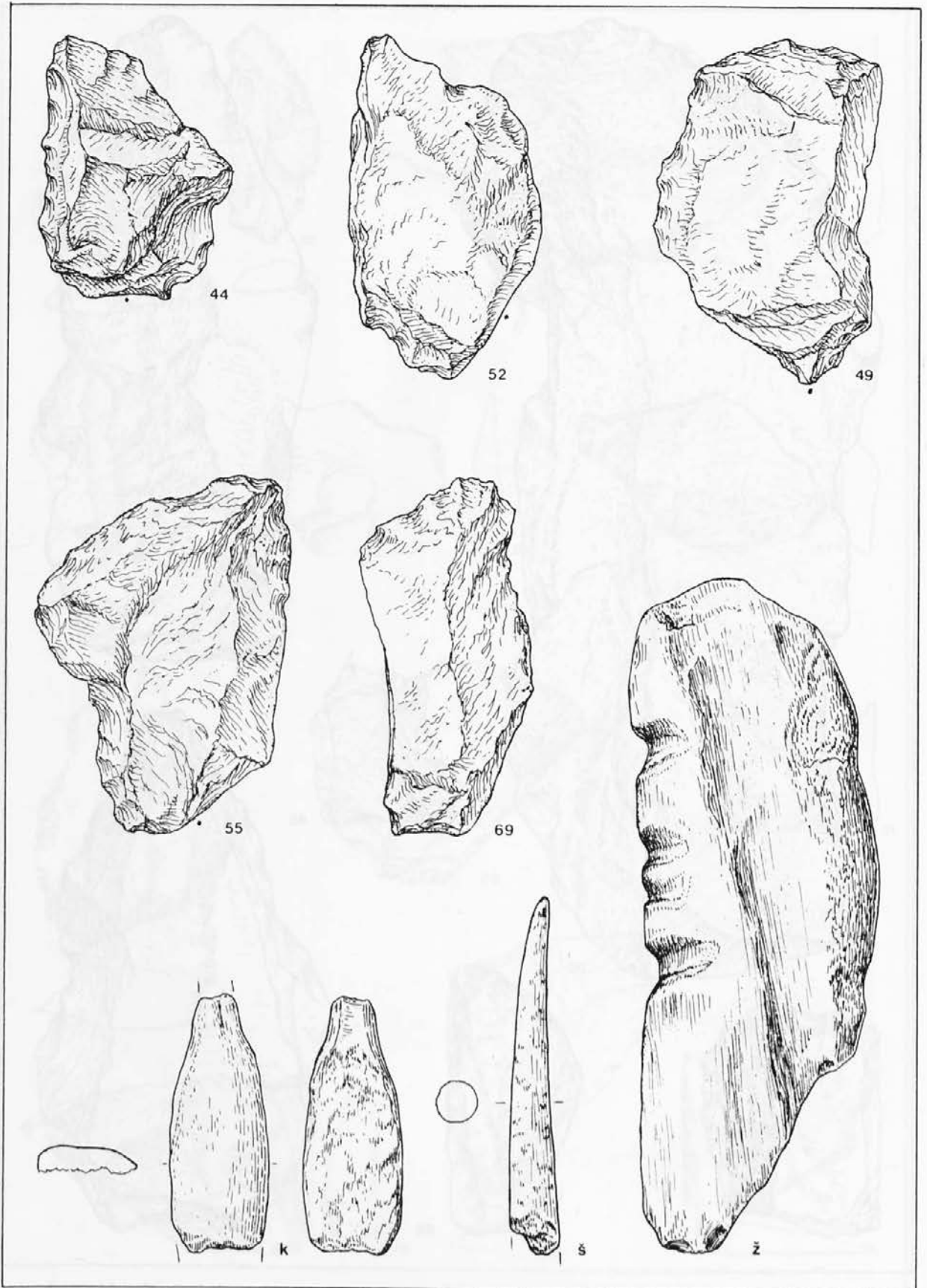
T. 4: Špehovka. Kameni artefakti iz plasti III. M. = 1:1.

Taf. 4: Špehovka. Steinwerkzeuge aus Schicht III.

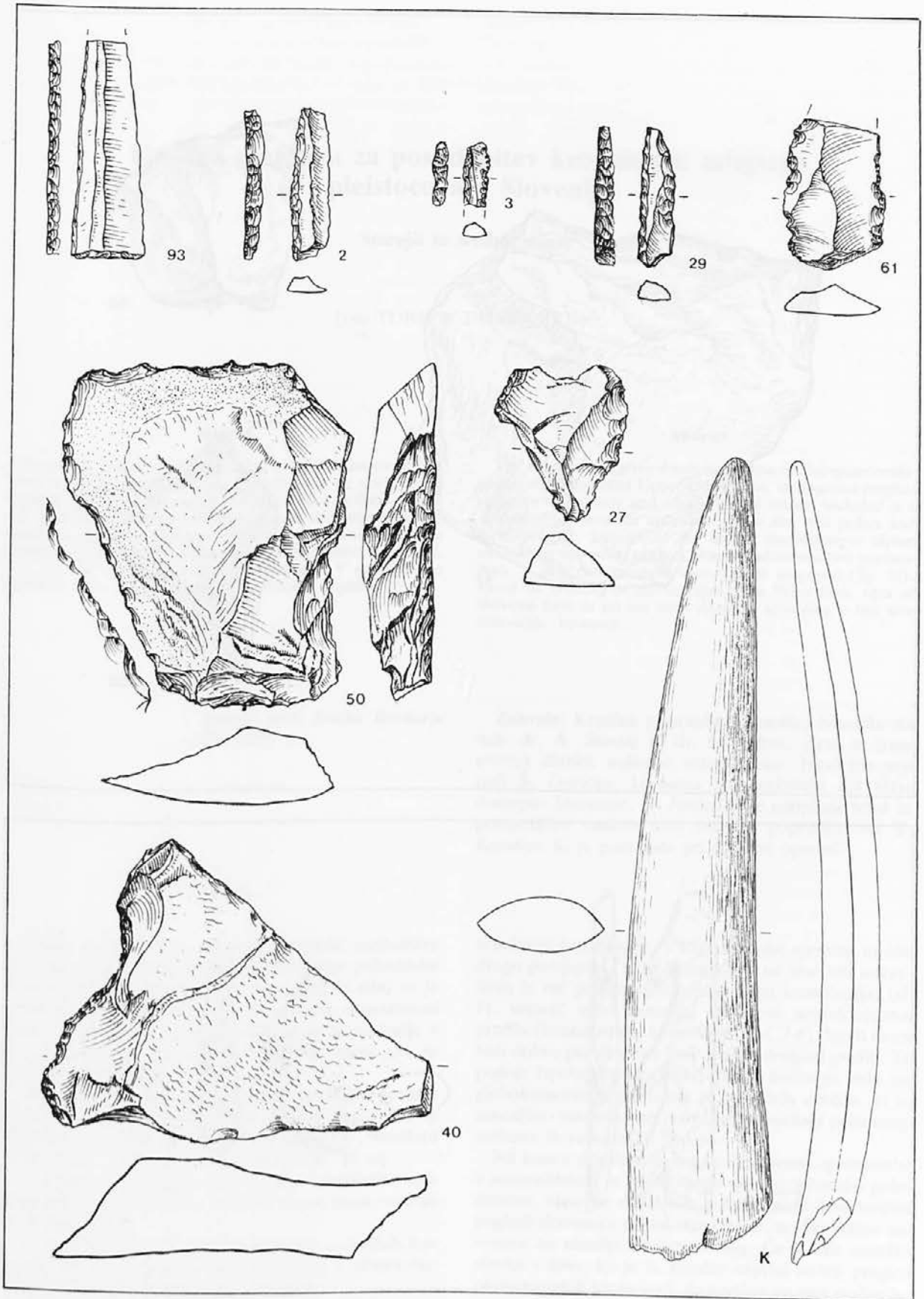
T. 5: Špehovka, Kamni artefakti iz plasti III. Kvarcit brez številke med izkopavanji ni bil posebej zabeležen. M. = 1:1.

Taf. 5: Špehovka. Steinwerkzeuge aus Schicht III. Der Quarzitartefakt ohne Nummer wurde während der Ausgrabungen nicht gesondert aufgezeichnet.

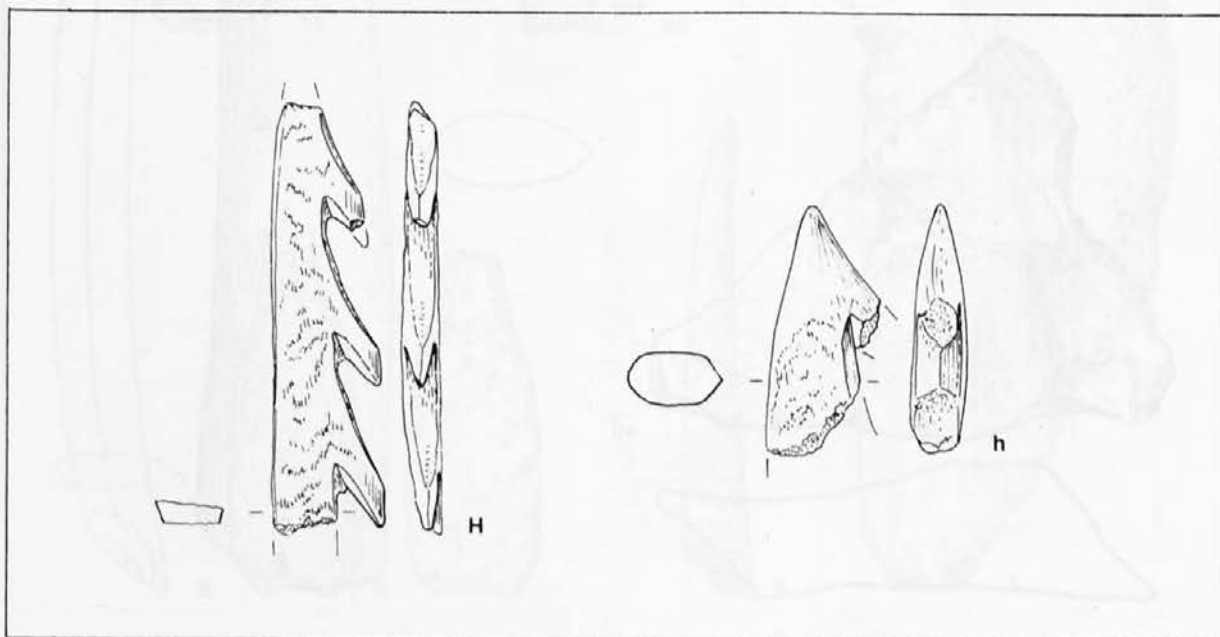
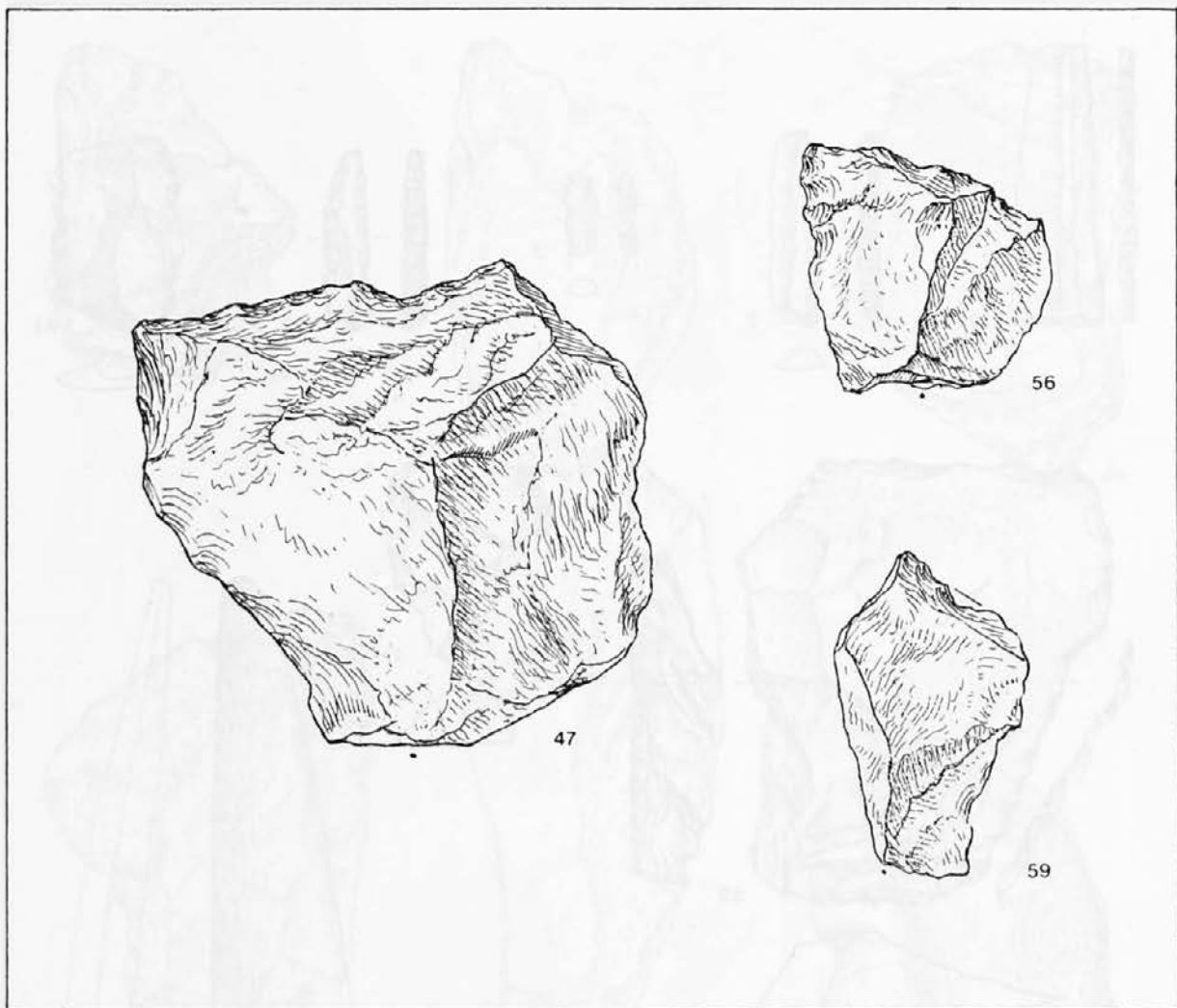
T. 6: Špehovka. Kamni in koščeni artefakti iz plasti III. M. = 1:1.

Taf. 6: Špehovka. Stein- und Knochenwerkzeuge aus Schicht III.

T. 7: Špehovka. Kameni artefakti in koščena konica iz plasti II. M. = 1:1.

Taf. 7: Špehovka. Steinwerkzeuge und Knochenspitze aus Schicht II.

T. 8: Špehovka. Zgoraj kameni artefakti iz plasti II in spodaj harpuni iz plasti I. M. = 1:1.

Taf. 8: Špehovka. Oben: Steinwerkzeuge aus Schicht II. Unten: die beiden Harpunen aus Schicht I.